

Мали, нискотрошковни, еколошки прифатливи системи за наводнување: избирање на локации и подготовка на целосно тендерско досие за изградба
EuropeAid/137393/DH/SER/MK

Компонента 2:

Поддршка за засегнатите страни вклучени во планирањето и спроведувањето политики во секторот за наводнување

ПРИРАЧНИК ЗА ОБУКА за институционални засегнати страни

ТЕМА:

- Процеси и техники за учество на заедницата
- Рамка за преглед на политиката во секторот води и за креирање стратегија за интегрирано управување со водни ресурси

Датум: 18 април 2019 година

Овој проект е финансиран од Европската унија

Содржина

1	ИЗВРШНО РЕЗИМЕ	3
2	ВОВЕД	4
3	ПРОЦЕСИ И ТЕХНИКИ ЗА УЧЕСТВО НА ЗАЕДНИЦАТА	8
3.1	ВИЗУАЛИЗИРАНИ АНАЛИЗИ; МЕТОДИ НА СПРОВЕДУВАЊЕ ИНТЕРВЈУА И ЗЕМАЊЕ ПРИМЕРОЦИ	16
3.2	МЕТОДИ ЗА ДИНАМИКА НА ГРУПАТА И ТИМОТ / ТЕХНИКИ НА ПЛАНИРАЊЕ.....	19
4	ПРИМЕРИ НА МЕТОДИ	21
4.1	ВИЗУАЛИЗИРАНИ АНАЛИЗИ; МЕТОДИ НА СПРОВЕДУВАЊЕ ИНТЕРВЈУА И ЗЕМАЊЕ ПРИМЕРОЦИ	21
4.1	МЕТОДИ ЗА ДИНАМИКА НА ГРУПАТА И ТИМОТ / ТЕХНИКИ НА ПЛАНИРАЊЕ.....	40
5	ПРАКТИЧНА ПРИМЕНА	57
6	КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	59

Индекс на табели и слики

Табела 4-1 SWOT TOWS табела	44
Слика 3-1 Формални методи на истражување (Townasley, 1996).....	10
Слика 3-2 Вообичаен редослед на една RRA (Townasley, 1996)	12
Слика 3-3 Процес на партиципативна рурална процена (PRA)	13
Слика 3-4 Методи на RRA и PRA (Townasley, 1996)	16
Слика 4-1 Социјална мапа	24
Слика 4-2 Ресурсна мапа	25
Слика 4-3 Прошетка по трансектна линија низ село	27
Слика 4-4 Хронолошки преглед (Townasley, 1996).....	28
Слика 4-5 Сезонски календари (Townasley, 1996).....	30
Слика 4-6 Сезонски календари	31
Слика 4-7 Часовници на дневна активност (Townasley, 1996)	33
Слика 4-8 Институционален Венов дијаграм	36

1 ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Според Проектните задачи (ToR), целта на Компонентата 2: „Поддршка на засегнатите страни вклучени во планирањето и спроведувањето на политики во секторот за наводнување“ е да се обезбеди градење на капацитетите на засегнатите страни за управување со наводнувањето, при што како целни групи се определени Управата за водостопанство (УВ) при Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство (МЗШВС), АД Водостопанство и групите земјоделци на избраните локации.

Преку поддршка на институционалните засегнати страни (УВ при МЗШВ и АД Водостопанство) треба:

- 1) да се дадат појаснувања и да се изврши пренос на неопходното знаење за практична примена на избраната стандардизирана методологија користена за изработка на излезните производи (аутпути) од Компонента 1
- 2) да се овозможи успешно спроведување на тековната политика за пренесување на одговорноста за управување со води кон корисниците на вода

Оваа поддршка ќе се обезбеди преку следниве теми за обука:

- 1) Методологија користена за предфизибилити студиите
- 2) Стратегија за пренос/споделување на управувањето со води со корисниците на водата за наводнување (Пренос на управувањето со наводнувањето - ПУН) (Работилница)
- 3) Управување со системот за наводнување
- 4) Управување со водата за наводнување на ниво на земјоделско стопанство
- 5) Софтверски апликации за наводнување: CROPWAT, CLIMWAT, SURFACE, итн.
- 6) Методологија што ќе се користи за физибилити студии
- 7) Изработка на тендерската документација (согласно најновите правила од EU PRAG – Практичниот водич за договорни процедури за надворешни активности на ЕУ)
- 8) Методи за учество на заедницата
- 9) Интегрирано управување со водни ресурси
- 10) Земјоделска економија (управување со земјоделска површина, маркетинг)
- 11) Други што ќе се утврдат

2 ВОВЕД

Секторот за наводнување претставува богат извор на искуства и лекции кога станува збор за учество на корисниците. Учеството на земјоделците во осмислувањето и управувањето со системот помага да се обезбеди одржливост на системот, го намалува товарот врз јавните расходи и ги зголемува ефикасноста, еднаквоста и стандардот на услугите. Меѓутоа, мобилизирањето на поддршка на сите нивоа и воспоставувањето на партиципативен процес, подразбира трошоци; исто така, бара познавање на стимулациите кај секоја група засегнати страни, како и на основните елементи за градење ефективни организации на корисници. (Meinzen-Dick & Reidinger, 1995)

Придобивки

Обидите за зголемување на учеството на корисниците се поттикнати од слабите резултати - во смисла на ефикасноста, еднаквоста, повратот на трошоците и отчетноста - на голем број големи системи за наводнување управувани од државни агенции. Зголеменото учество на земјоделците, преку здруженија на корисници на вода, помогна да се надминат голем број од овие проблеми и обезбеди значителни придобивки.

Подобрено работење на системите

Главната причина за зголемување на учеството е да се развијат подобри проекти. Очигледни придобивки од аспект на ефикасноста и стандардот на услуги се постигнуваат кога проектирањето и управувањето со системот за наводнување им се доверува на земјоделците. Знаењето што го имаат локалните земјоделци е од корист при проектирањето на системот. Земјоделците се директно стимулирани, а ги имаат и средствата за минимизирање на трошоците и за подобрување на услугата: здруженијата на корисници можат да ги намалат трошоците за работна сила со исплаќање плати кои се пониски од оние во државните агенции; надзорот над вработените што би го вршеле локалните земјоделци е подиректен од оној што го вршат супервизорите на агенцијата кои се оддалечени од местото; се намалуваат оштетувањата затоа што земјоделците повеќе го чувствуваат системот како свој. Како резултат на понавремена испорака на вода и понавремени поправки, приносите на земјоделците се поголеми.

Намалени трошоци за државата

Еден од најзабележителните ефекти (иако ова нема никаква врска со мотивите за учество на земјоделците) е намалувањето на ангажираниот државен кадар и на расходите, поради тоа што самите земјоделци го преземаат управувањето и вложуваат удел во форма на парични средства, работна сила и материјали. Здруженијата на земјоделци, за разлика од државните агенции, се покажаа како поефикасни во наплатата на надоместоци од корисниците. Не е невообичаено земјоделците да бидат подготвени да платат повеќе од првично воспоставените такси за користење откако системот е веќе пренесен под нивна контрола. Сепак, зголемената наплата на надоместоците не мотивира зголемено учество на земјоделците. Учеството, исто така, мора да резултира со директни придобивки за учесниците.

Одржливост

Градењето системи за наводнување, кои се барани, поддржани и поседувани од самите корисници, обезбедува најдобра гаранција за одржливост. Физичката и фискалната одржливост на системот за наводнување после завршувањето на проектот е поголема кога трошоците за работа и одржување се покриваат од надоместоците на корисниците, а не со високи нивоа на државни субвенции.

Еднаквост

Кога се применува партиципативен пристап може да се забележи порамномерна организациска поделба и испорака на вода. Фактор којшто придонесува за тоа е социо-економскиот статус на раководството, кој има тенденција да биде поблизок до оној на обичниот член и кој вклучува повеќе закупци и мали земјоделци, за разлика од непартиципативните системи.

Ефекти на прелевање

Трансформацијата на корисниците на вода од обични корисници во партнери во развојот на системот за наводнување може да има широко распространето влијание, бидејќи на тој начин земјоделците се обучуваат и организираат. Тоа може, на пример, да го зголеми локалниот капацитет за координирање на влезните материјали и за работа со други државни агенции вклучени во руралниот развој.

Трошоци и ризици

Напорите за воведување партиципативен пристап подразбираат трошоци за мобилизирање на теренски персонал, обука и организирање на земјоделците и спроведување социо-економски истражувања. Меѓутоа, овие дополнителни трошоци може да се компензираат подоцна преку заштеди во трошоците за изградба и повисоките каматни стапки на отплата на кредити. Погolem проблем може да биде дополнителното време потребно за да се воспостави партиципативен пристап и да се стави проектот во функција. Развојот на земјоделските организации честопати е бавен процес, и тој не е толку под контрола на проектот колку што е изградбата на брани или конструкции за испорака. Откако ќе се воспостави партиципативниот пристап, сепак, не е невообичаено за учеството, всушност, да го намали периодот на спроведување. Вообичаените причини за одложување во спроведувањето на непартиципативните проекти – тешкотии во преговорите за права и опструкции од страна на земјоделците или локалните политичари – се елиминираат преку ефективни партиципативни процеси.

Услови за успех

Мобилизирање на поддршка меѓу креаторите на политики и вработените во агенциите

Учеството на корисниците ја менува, но не ја елиминира улогата на државните агенции во развојот на наводнувањето. Градењето на поддршка од креаторите на политики и вработените во агенциите, како и земјоделците и другите корисници на вода, е од суштинско значење за успешни партиципативни проекти и подразбира посветување особено внимание на иницијативите релевантни за секоја група. Најголема отвореност кон концептот на учество имаме во кризни ситуации, кога проблемите со управувањето или исцрпувањето на приходите се најочигледни. При градењето доверба кај креаторите на политики и кај повисокиот кадар во агенциите, пилот-проектите се ефикасно средство за демонстрирање на капацитетот за управување на земјоделците, потенцијално подобрување на работењето на системот, потенцијални заштеди во трошоците за државата и подобрувањето на стапките на поврат на трошоците. Здружувањето со поединци во владата кои даваат поддршка, исто така, беше ефективно и беше олеснето со партиципативната економска и секторска работа, овозможувајќи им на раководителите на задачи да поминат неколку години работејќи во една земја и да ги поддржат со добра социјална анализа.

Имплементацијата на проектите на крај зависи од вработените во агенциите. Интернализацијата на поддршката за учество во рамки на агенциите за наводнување често вклучува структурни промени, со цел буџетите на агенциите да бидат цврсто врзани за придонеси од фармерите, наместо за средства од државниот буџет, и со цел да се промовира

пристап ориентиран кон услуги. Бидејќи вработените во агенциите најчесто доаѓаат од инженерската струка и не се ориентирани кон работа со земјоделците, нивната мотивираност за поддршка на учеството на земјоделците треба да биде поттикната со програми за обука. Особено корисни може да бидат студиските посети на областите со системи за наводнување управувани од земјоделците, не само поради нивниот демонстративен ефект, туку и заради подигање на престижот на учество, изложување на персоналот на нови можности и создавање врски помеѓу учесниците.

Најсилното противење на учеството на земјоделците често доаѓа од техничарите кои работат на терен, особено онаму каде синдикатите на јавните служби се силни. Кога теренските работници гледаат на предложените промени како на закана за нивните работни места и за нивната егзистенција, овие силни лични интереси може да ги забават или дури и да ги саботираат партиципативните проекти. Потребни се јасни насоки од креаторите на политики, поткрепени со мерење за успешноста со систем на бонуси и унапредувања, за да се поттикне поголема отчетност кон земјоделците. Новиот дух може само постепено да се развива. Треба да се избегнуваат ненадејни поместувања во статус кво состојбата и во составот на персоналот кој е дозволено постепено да се менува.

Градење на ефективни земјоделски организации

Тимовите на обучени специјалисти кои делуваат како организатори на заедницата се покажаа како најуспешни катализатори во партиципативните проекти за наводнување. Секогаш кога е можно, постојниот организациски капацитет треба да се надградува. Во случаи на многу изразена хиерархиска социјална структура и нееднакво распределување на средствата, може да биде нереално да се очекуваат целосно демократски локални организации.

За да се контролираат личните интереси, треба да се идентификуваат различните стимулации за различни категории на земјоделци и тие да се земат предвид при осмислувањето на проектот (на пример, при дефинирање на водните права), заедно со проблемите што произлегуваат од остварувањето на колективните активности.

Потребни се соодветни стимулации со цел земјоделците активно да ги поддржат здруженијата на корисници, кои се основни канали за учество, и да ги преземат дополнителните трошоци од аспект на време, материјали и надоместоци. Најважни од овие стимулации се подобрените услуги за наводнување и правото на глас во управувачките одлуки преку организација на корисници којашто е целосно отчетна пред своите членови. Најголема веројатност поддршката од земјоделците да биде одржлива и организацискиот капацитет да се развива, е кога тие би биле вклучени во одлуките за проектирање на системот уште од самиот почеток, и кога нивната организација има целосна сопственост и управувачка контрола врз системот. Од суштинско значење е, на пример, стручниот кадар да биде избран и да одговара пред земјоделската организација, дури и ако тој бил обучен од државните агенции.

За да бидат успешни, земјоделските организации мора конструктивно да комуницираат со државните агенции и технички експерти. Овој однос најдобро функционира кога се воспоставени унифицирани правила, поткрепени со владина регулатива, за примопредавањето на одговорноста во текот на целиот проект. Градењето на неопходните организациски капацитети за ова примопредавање подразбира обука на земјоделците за различните нови функции, од основна писменост, сметководство, како да се одржуваат состаноци, како да се работи со агенциите, па сè до законските регулативи, па дури и компјутерски апликации, како и управување со водите и ракување со опремата. Како основа за исполнување на сите овие услови, неопходно е уште од самиот почеток да постои цврста и транспарентна правна рамка за организацијата, којашто ќе им обезбеди на земјоделците права и бенефиции, како и должности и одговорности. Оваа рамка, исто така, треба да биде доволно флексибилна да им овозможи на земјоделците да ја развиваат сопствената

организациска структура и да овозможи одговорностите на организацијата да растат во согласност со нејзиниот капацитет.

3 ПРОЦЕСИ И ТЕХНИКИ ЗА УЧЕСТВО НА ЗАЕДНИЦАТА

Учеството во прашања што ја засегаат заедницата им задава сериозни барања и одговорности на учесниците.

Иако групи граѓани на доброволна основа се организираат да учествуваат во проекти за заедницата, поради техничката комплексност на проектите, најчесто е потребна стручна помош.

Покрај прашањето на техничката комплексност, развојниот процес мора да вклучува начела за добро проектирање и планирање. Без некој да ги води, групите од заедницата може да одговорат само на кризни ситуации и може да не ги постигнат целите околу кои групата првично се обединила. Токму затоа, управувањето со напорите за партиципативен пристап има важна

улога. Концептот на учество може да функционира доколку тоа е активно, насочено, и доколку оние што се вклучиле имаат чувство дека постигнале нешто.

Истовремено, тоа наложува преиспитување на традиционалните процедури на проектирање и планирање со цел учеството да не се сведе само на потврдување на првичните намери на стручното лице. Организирањето на граѓанските напори може да биде во многу различни облици коишто одговараат на различното окружување.

Целта на учеството е да се поттикнат луѓето да научат нешто преку тоа што ќе станат свесни за одреден проблем. Учењето е најдобро кога процесот е јасен, пренослив, отворен, и кога поттикнува дијалог, дебата и соработка.

Една од основните пречки да се донесе одлуката за усвојување на стратегија за учество е тоа што таа претставува закана за постојните хиерархии. Меѓутоа, концептот на учество не значи дека се елиминира улогата на институционалните лидери. Туку значи дека е неопходен дијалог помеѓу поширокото граѓанство и државното раководство во однос на потребите и ресурсите за задоволување на тие потреби.

Улогата на стручното лице е да ја подобри способноста на групите граѓани за носење одлуки преку лесно разбирлив процес. За таа цел, најчесто ќе треба да им покажете дека постојат алтернативи.

Процесот на олеснување е еден од начините да ги обедините луѓето со цел да одлучат што сакаат да прават и им помага да најдат начини за соработка во одлучувањето за начинот на којшто сакаат да ги постигнат своите цели. Задача на олеснувачот е да направи сите да се почувствуваат вклучени и да се погрижи групата да го сослуша мислењето на секој еден што има нешто да каже. Процесот на олеснување може да вклучува користење на најразновидни техники каде луѓето коишто не се стручно обучени може да се организираат меѓусебно со цел создавање промена.

Доброто планирање на учеството на заедницата бара внимателна анализа. Достапни се повеќе техники, од кои секоја извршува различна функција: граѓанска анкета, ревизорски одбори, советодавни одбори, оперативна група, средби во населбата и заедницата, јавни дебати, програми за јавно информирање, интерактивна кабелска ТВ, итн. Сите тие се користат, но со различен степен на успешност, во зависност од ефективноста на планот за учество. Бидејќи учеството на заедницата е сложен концепт, неопходно е добро да се размисли за да се изработи програма за ефективно учество.

Има широк спектар на партиципативни процеси и техники. Сите тие бараат различни ресурси и одговараат на различни цели. Тие се имаат развиено и раширено толку брзо, што каква било листа да се состави би била најверојатно нецелосна. Повеќето познати апликации може да се поделат на четири вида процеси и на четири поголеми сектори.

Четирите главни вида процеси се:

- A. Партиципативна процена и планирање;**
- B. Партиципативно спроведување, следење и евалуација на програмите;**
- C. Тематски истражувања;**
- D. Обука и ориентација за лицата однадвор и за селаните.**

Секоја од техниките е накратко дефинира во продолжение. За секој проект треба посебно да се одлучи која техника ќе се користи. Оваа еволуција може да ја анализираме хронолошки:

Брза рурална процена (RRA) (CHAMBERS, 1994)

Филозофијата, пристапот и методите познати како брза рурална процена (RRA) започнаа да се појавуваат кон крајот на 1970-тите години. Има три причини за појавата на RRA:

1) **Првата причина за појава на RRA** беше незадоволството од тенденциозноста, особено:

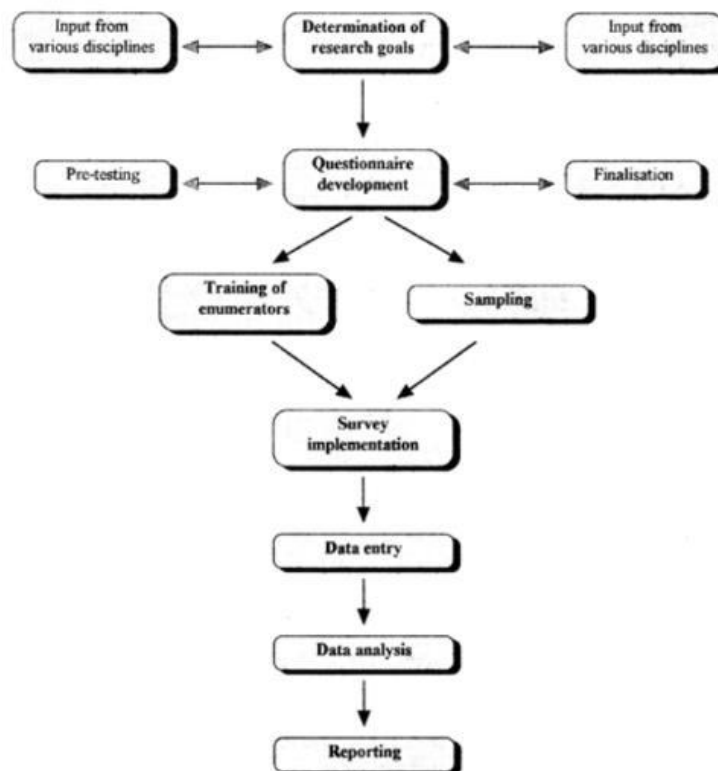
- тенденциозност од аспект на сиромаштија,
- туризмот за рурален развој: феноменот на кратки посети на руралните области од страна на стручни лица од градовите.

Оваа тенденциозност беше препознаена како:

- просторна (посети на места во близина на градовите, места покрај патот, и места што се наоѓаат сред село за сметка на периферните делови);
- проектна (каде што проекти се спроведуваат, честопати со посебно внимание и поддршка од официјално лице);
- персонална (остварување средби повеќе со мажи отколку со жени, со луѓе од елитата отколку со сиромашните, со корисници отколку со некорисници на услуги, итн);
- сезонска (одење во суви и посвежи периоди, наместо во жешки и влажни периоди, коишто најчесто се најлоши за сиромашното рурално население); и
- дипломатска (каде што лицето однадвор не сака да предизвика навреда со тоа што ќе побара да се сретне со сиромашни луѓе или да види лоши услови).

Сите овие фактори во комбинација може да ја скријат најтешката сиромаштија и немаштија.

- 2) **Втората причина за појава на RRA** беше разочараноста од нормалните процеси на спроведување истражувања со прашалници и нивните резултати.

Слика 3-1 Формални методи на истражување (Townesley, 1996)

Еден истражувач опиша дека би му била потребна само една недела да спроведе прелиминарно истражување со цел идентификување на земјоделските истражувачки приоритети, но потоа би се чувствувал обврзан да го надополни тоа со формално потврдно истражување, за што би требало да одвои многу време и средства. Оваа поскапа активност секогаш ги потврдувала наодите од прелиминарното истражување, но „бројките што ги дава ова формално истражување се единствените цврсти докази обезбедени во процесот на дијагностика“.

Обемните истражувања со долги прашалници обично траеле многу долго, биле досадни, тешки за администрирање, биле кошмар кога станува збор за обработка и запишување, неточни и несигурни во однос на добиените податоци, што резултирало со извештаи, доколку воопшто ги имало, кои биле долги, досадни, тешки за користење, со податоци кои погрешно наведуваат, и кои секако биле игнорирани.

- 3) **Третата причина за појава на RRA** беше попозитивна.

Биле барани поекономични методи. Во потрагата помогнало тоа што се повеќе развојни стручњаци го сфатиле очигледното, а тоа е дека самото рурално население има познавање за голем број теми што имаат заеднички точки со начинот на нивното живеење, што стана познато како традиционално техничко знаење (ИТК).

Методите на брза рурална процена (RRA) беа побрзи и поекономични од „угледните“ истражувања со прашалници. Брзата рурална процедура (RRA) и понатаму претставува подобар начин за лицата однадвор да дознаат, односно да стекнат информации од локалното население и да добијат увид во локалните услови, и тоа да го направат на поекономичен начин без да трошат многу време. Таа беше, но и понатаму претставува пристап којшто не е толку едностран како истражувањата со прашалници, каде лицето однадвор одзема голем дел од времето на испитаниците, а многу малку, или воопшто ништо не им дава за возврат. Меѓутоа, како и повеќето претходни истражувања на земјоделските системи, при неговото спроведување имаме лица однадвор коишто собираат податоци, коишто потоа ги носат со себе да ги анализираат на друго место. Ова е оправдана и корисна активност, којашто има и ќе продолжи да има свое место. Во зависност од гледната точка и контекстот, нормалното спроведување на оваа непартиципативна брза рурална процедура (RRA) може да се опише како екстрактивно, или понеутрално кажано, извлекувачко (добивање знаење и информации од луѓето).

Брзата рурална процедура (RRA) во суштина се состои од следново:

- активност спроведувана од група луѓе од различни стручни полиња или дисциплини, чија цел вообичаено е да се дознаат информации за одредена тема, област, ситуација, група на луѓе или што било друго што е од интерес за оние што ја организираат брзата рурална процедура (RRA)
- обично вклучува прибирање информации преку директни разговори со луѓето „на терен“
- се служи со комплет **упатства** за тоа како да се пристапи кон прибирањето информации, како да се извлече знаење преку тие информации и како да се вклучи локалното население во нивното толкување и презентирање
- се служи со комплет **алатки** – тие се состојат од активности и техники за прибирање информации, начини за организирање на тие информации за да може лесно да бидат разбрани од широк дијапазон на луѓе, техники за стимулирање интеракција со членови на заедницата и методи за брзо анализирање и известување за наодите и предлагање соодветни активности.

	RRA Preparation
1.	Definition of objectives
2.	Identification & contacting of team
3.	Collection of existing information and data <i>Preliminary workshop (team members / other concerned groups)</i>
4.	Training of team members in RRA techniques
5.	Review of existing information and data
6.	Identification of appraisal topics and appropriate techniques
7.	Planning of appraisal
	1st Fieldwork Session
8.	Use of RRA tools (mapping exercises, transects, semi-structured interviews, ranking and classification)
	Intermediate workshop (team members)
9.	Review of findings
10.	Revision of topics and objectives
	2nd Fieldwork Session
11.	Use of RRA tools (thematic mapping, historical transects, topical interviews)
	Intermediate workshop (team members)
12.	Review of findings
13.	Revision of topics and objectives
	3rd Fieldwork Session
14.	Use of RRA tools (focus group discussions)
	Intermediate workshop (team members)
15.	Review of findings
16.	Definition of proposals or recommendations
17.	Preparation of draft report
18.	Preparation of community meeting
	Community meeting (team members / local community / other interested groups)
19.	Presentation of RRA findings to community
20.	Discussion and correction of findings
21.	Definition of future action
	Final workshop (team members / key local people / key interested groups)
22.	Final review of findings and conclusions
23.	Preparation of report
24.	Definition of future action and responsibilities

Слика 3-2 Вообичаен редослед на една RRA (Townasley ,1996)

Партиципативна рурална процена (PRA) (CHAMBERS,1994)

Кон средината на 1980-тите години, зборовите „учество“ и „партиципативен“ навлегоа во речникот за брза рурална процена (RRA). Во 1988 година, имаше паралелни процеси што се одвиваа во Кенија и во Индија. Во Кенија, Националниот секретаријат за животна средина, во партнерство со Универзитетот Кларк, спроведе брза рурална процена (RRA) во Мбусанџи, заедница во Областа Мачакос, што резултираше со усвојување на План за управување со селски ресурси во септември. Ова подоцна беше опишано како Партиципативна рурална процена, а методот беше опишан во два прирачника. Приближно истото време во 1988 година, Програмата за рурална поддршка Ага Кан (Индија) (AKRSP) беше заинтересирана за развивање на партиципативна брза рурална процена (RRA). И кениското, и индиското искуство, имаа силно влијание врз разбирањето и развојот на партиципативната рурална процена (PRA).

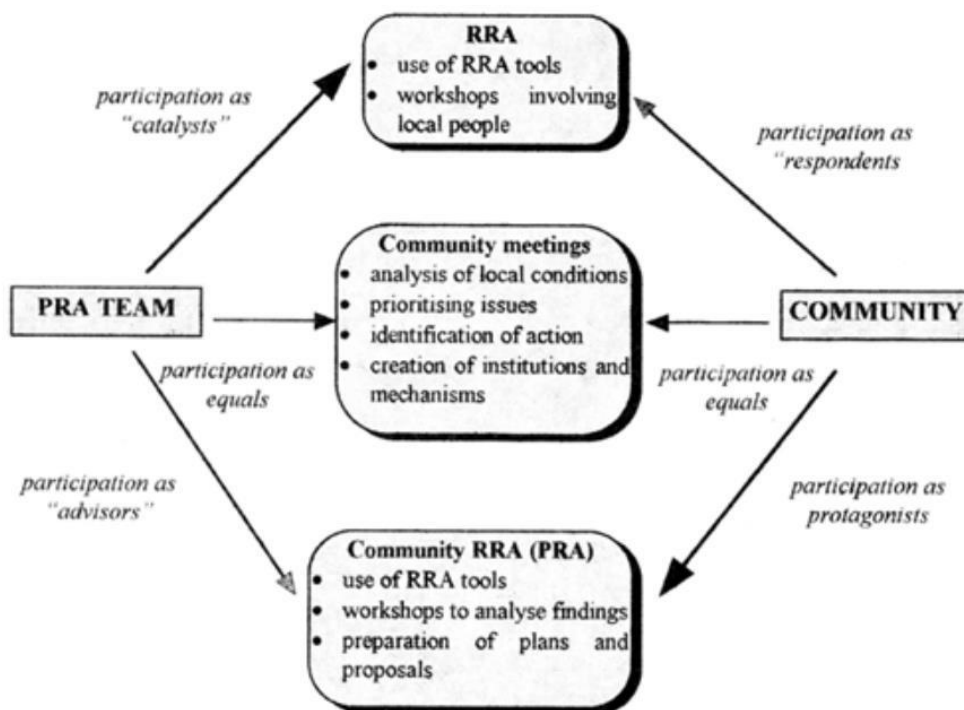
Партиципативната рурална процена (PRA) претставува растечка група на пристапи и методи што му овозможуваат на локалното население да го споделува, зголемува и анализира своето знаење за животот и условите, да планира и да дејствува. Партиципативната рурална процена (PRA) има свои основи во полињата на активистичко партиципативно истражување, анализа на агроекосистеми, применета антропологија, теренско истражување на земјоделските системи,

и брза рурална процена (RRA). Кај брзата рурална анализа (RRA), информациите повеќе се извлекуваат и екстрахираат од страна на лица однадвор; кај партиципативната рурална процена (PRA), информациите повеќе се споделуваат и се во сопственост на локалното население.

Партиципативните методи вклучуваат мапирање и моделирање, прошетка по трансектни линии, бодување на матрица, сезонски календари, анализа на трендови и промени, рангирање и групирање на добросостојба и богатство, и аналитичко прикажување на дијаграми.

Примената на PRA вклучува управување со природни ресурси, земјоделство, сиромаштија и социјални програми, и здравје и сигурност на храна. Поради доминантното однесување на лицата однадвор, аналитичките способности на локалното население добија поголемо признание дури во 1990-тите години, а и партиципативната рурална процена (PRA) започна да се појавува, расте и шири.

Слика 3-3 Процес на партиципативна рурална процена (PRA)

Разликата помеѓу брзата рурална процена (RRA) и партиципативната рурална процена (PRA) се состои во тоа што:

- Брзата рурална процена (RRA) е наменета за лицата однадвор да се стекнат со информации.
- Партиципативната рурална анализа (PRA) има за цел да му овозможи на локалното население да спроведува своја сопствена анализа, а често да врши и планирање и преземање активности.

Табела 3-1 Табела 3-1 Споредба на RRA и PRA

	RRA	PRA
Period of major development	Late 1970s, 1980s	Late 1980s, 1990s
Major innovators based in	Universities	NGOs
Main users at first	Aid agencies Universities	NGOs Government field organizations
Key resource earlier undervalued	Local people's knowledge	Local people's analytical capabilities
Main innovations	Methods Team management	Behavior Experiential training
Predominant mode	Elicitive, Extractive	Facilitating, Participatory
Ideal objectives	Learning by outsiders	Empowerment of local people
Longer term outcomes	Plans, projects publications	Sustainable local action and institutions

Во практика, постои континуитет помеѓу RRA и PRA, како што е прикажано во Табелата. Методите на RRA се повеќе вербални, при што лицата однадвор се поактивни, додека методите на PRA се повеќе визуелни, при што локалното население е поактивно, но сега методите во голема мера се заеднички. Главната разлика е помеѓу пристапот на RRA (екстрактивен-извлекувачки) каде главната цел е собирањето податоци од лица однадвор, и пристапот на PRA (споделување-зајакнување) каде главните цели може да бидат истражување, анализа, учење, планирање, дејствување, следење и евалуација од лица однатре.

Табела 3-2 Континуитет на RRA – PRA

Nature of process	RRAT	PRA
Mode	Extractive	elicitive sharing empowering
Outsiders' role	Investigator	Facilitator
Information owned, analyzed and used by	Outsiders	Local people
Methods used	Mainly RRA plus sometimes PRA	Mainly PRA plus sometimes RRA

Самите називи се ставени под знак прашалник. За брзата рурална процена (RRA) се вели дека не треба да биде ниту брза, ниту рурална, ниту процена, но дека инаку одговара на тоа што го опишува. Се рашири примената во урбани средини, што доведе до предлози за ПУП (партиципативна урбана процена) или PLA (партиципативна локална процена — поинклузивно, и рурална и урбана). Кај партиципативната рурална процена (PRA), терминот „партиципативна“, исто така, беше оспорен, затоа што „учество“ може да значи учество на населението во проекти на лицата однадвор, додека поголем дел од PRA направи повеќе самото рурално (или урбано) население да воспостави сопственост врз плановите, активностите и проектите. Освен тоа, процесите кои започнуваат како процена сега вклучуваат анализа, и честопати понатаму доведуваат до планирање, активност и партиципативно следење и евалуација, при што тие се означени како PRA.

Од почетокот на 21-от век, некои практичари ја заменија партиципативната рурална процена (PRA) со стандардизиран модел на партиципативно истражување во рамки на заедницата (CBPR) или со партиципативно акциско истражување (PAR). Техниките на социјално истражување, исто така, се променија во текот на овој период, вклучувајќи поголемо

користење на информатичка технологија, како што се фази когнитивни мапи, е-учество, теле-присуство, анализа на социјални мрежи, тематски модели, географски информациски системи (GIS), и интерактивна мултимедија.

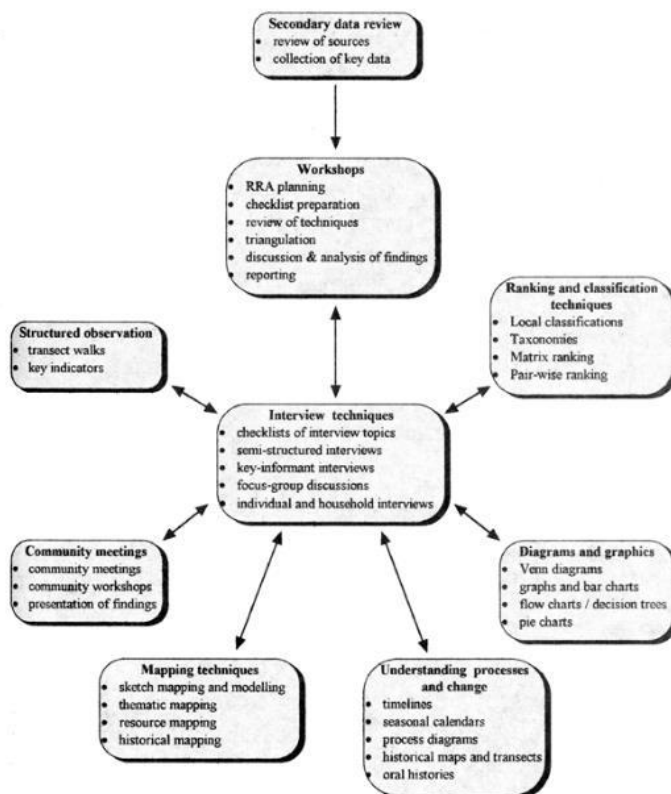
МЕНИТО НА МЕТОДИ НА БРЗА РУРАЛНА ПРОЦЕНА (RRA) И ПАРТИЦИПАТИВНА РУРАЛНА ПРОЦЕНА (PRA)

Преку резимирана листа на заглавија може да се прикажат некои од главните начини и методи што се користат. Сите методи може да се користат и кај RRA и кај PRA, но некои се поизразени кај едниот отколку кај другиот пристап. RRA се стремеше да ја истакне употребата на секундарни извори, вербална интеракција, особено преку полуструктурирани интервјуа, и набљудување: така што, тие понекогаш се нарекуваат и „методи на RRA“.

Од своја страна, посебен аспект на партиципативната рурална анализа (PRA) се заедничките визуелни претставувања и анализи од локалното население, како што се мапирање или моделирање на терен или на хартија; проценување, бодување и рангирање со семиња, камчиња, стапчиња или форми; претставување со Венов дијаграм; слободно подредување на листа и сортирање картички; прикажување на поврзаности на дијаграм; и претставувања за проверка и валидација: така што, тие понекогаш се нарекуваат и „методи на PRA“.

Методите може да се групираат во три заглавија:

- визуализирани анализи;
- методи на спроведување интервјуа и земање примероци;
- и методи за динамика на групата и тимот.

Слика 3-4 Методи на RRA и PRA (Townasley, 1996)

Бидејќи методите и редоследот се преклопуваат, тие се подредени заедно според категориите и условите што се во општа употреба:

3.1 ВИЗУАЛИЗИРАНИ АНАЛИЗИ; МЕТОДИ НА СПРОВЕДУВАЊЕ ИНТЕРВЈУА И ЗЕМАЊЕ ПРИМЕРОЦИ

— Секундарни извори: како што се документи, извештаи, мапи, аерофотографии, сателитски снимки, статии и книги;

— Преку директното набљудување, тимот за планирање може да ги види условите во средината што е предмет на интерес

— Полуструктурирани интервјуа. Ова се смета за основа на една добра брза рурална анализа: контролна листа што ја памтите или што ја имате запишано, но којашто е отворена и го истражува она неочекуваното. Тие сè повеќе користат партиципативни визуелни, како и традиционални вербални методи;

— Клучни информатори: распрашување кои се експертите и нивно наоѓање, понекогаш преку партиципативно социјално мапирање;

— Разни видови групи (непостојани; стручни/фокусни; наменски структурирани; заедница / населба). Групните интервјуа и активности се составен дел од голем број од методите;

Интервјуата и дискусиите на фокусните групи помагаат да се добие увид во оние карактеристики на заедниците кои не се видливи преку директно набљудување.

- Сработете сами: барате да ве научат, ве учат и извршувате селски работи - пресадување, плевене, орање, нивелирање, колиби од кал, црпење вода, собирање дрво, перење облека, шиене, изработка на покрив од трска ...;

- Тие сработуваат: селаните и жителите на селото како истражувачи - жени, сиромашни луѓе, наставници во училиштата, волонтери, студенти, земјоделци, стручњаци за село. Тие прават прошетки, вршат набљудување, спроведуваат интервјуа со другите селани, ги анализираат податоците и ги презентираат резултатите. Ова е широко застапен елемент во PRA.

- Партиципативна анализа на секундарни извори. Најчеста форма е анализата на аерофотографии или сателитски снимки (често најдобро со размер 1:5000) за да се идентификуваат типовите на почва, условите на земјиштето, сопственоста на земјиштето, итн.;

- Партиципативно мапирање и моделирање, во кое локалното население ги користи земјата, подот или хартијата за да изработи социјални, демографски, здравствени, природни ресурси (почви, дрвја и шуми, водни ресурси итн.), услуги и можности, или мапи на земјоделски стопанства, или изработка на тродимензионални модели на нивното земјиште. Претставувањето на дијаграм овозможува информациите да бидат презентирани во лесно разбирлив графички формат. Мапирањето и моделирањето им овозможува на луѓето да ги претстават своите чувства, перцепции, социјални мрежи и да ги испитаат постојните услови, како и да ги оценат предлозите за подобрување.

- Прошетки по трансектни линии - одење заедно со или предводени од локалните жители низ одредена област, набљудување, прашување, слушање, дискутирање, идентификување на различни зони, почви, намени на земјиштето, вегетација, култури, добиток, локални и воведени технологии итн.; барање проблеми, решенија и можности; и мапирање и претставување на дијаграм на зоните, ресурсите и наодите; општите видови прошетки по трансектни линии вклучуваат прошетки по принципот падина, чешлање на теренот и циклус. На Филипините се спроведе и прошетка по трансектна линија по морското дно.

- Хронолошки преглед и анализа на трендови и промени: хронологиите на настани, со наведување на поважни настани што се памтат во едно село заедно со приближните датуми; сеќавања на луѓето од минатото за тоа како се менувале работите блиски до нив, еколошки истории, промени во намената на земјиштето и во шемите на култивација, промени во

обичаите и практиките, промени и трендови кај популацијата, миграција, користени горива, образование, здравство, кредити и причините за промени и трендови, често на партиципативен начин со процена на релативните величини;

- Усно пренесувани истории и етно биографии: усно пренесувани истории и локални истории, како на пример, за културите, животните, дрвјата, штетниците, плевелот (Vox, 1989);

- Сезонски календари - по главни сезони или по месеци за да се прикажат сезонските промени како што се денови и дистрибуција на дожд, количество на дожд или влага во почвата, култури, земјоделски труд, неземјоделски труд, исхрана, потрошувачка на храна, видови болести, цени, добиточна храна, гориво, миграција, приходи, трошоци, долгови, итн;

- Анализа на искористеност на дневно време, којашто укажува на релативно количество време, степен на тешкотија и сл. на работните активности, понекогаш укажувајќи на сезонски варијации;

- Анализа на егзистенцијата - стабилност, кризи и справување, релативни приходи, расходи, кредити и долгови, повеќе активности, често по месец или сезона;

- Претставување на дијаграм на партиципативната поврзаност - на поврзаностите, тековите, врските и каузалноста;

- Институционален или „Чапати“ или Венов дијаграм;

- Идентификување на поединци и институции важни за заедницата и важни во рамки на заедницата, или во рамките на една организација, и нивните односи;

Истражувањето на ресурсите, што е функција на заедницата, ги идентификува локалните луѓе и места кои се важни за секоја предложена програма

- Благосостојба и групирање и рангирање на богатство;

- Идентификување групи или рангирање на домаќинствата според благосостојба или богатство, вклучувајќи ги и оние кои се сметаат за најсиромашни или во најлоша состојба; што често води до идентификација на клучните показатели за благосостојба.

- Анализа на разликите, особено по пол, социјална група, богатство / сиромаштија, занимање и возраст. Идентификување на разликите меѓу групите, вклучувајќи ги и нивните проблеми и приоритети. Ова вклучува споредба на спротивности - прашувајќи една група зошто друга е различна или прави нешто поинаку, и обратно.

- Бодување и рангирање на матрица, особено со користење на матрици и почетни вредности за споредување преку бодување, на пример, различни дрвја или почви, или методи за зачувување на почвата и водата, или сорти на култури;

- Прочени и квантификација, честопати со користење локални мерки, прочени и материјали, како што се семиња, пелети, овошја, камења или стапчиња како бројачи, понекогаш комбинирани со партиципативни мапи и модели, матрици, сортирање на картички и други методи. Мерењето е квантитативен преглед на условите на животната средина.

- Клучни проверки: прашања што може да доведат директно до клучните теми како што се – „Што зборувате кога се состанувате?“, „Со кои нови практики, вие или некои други луѓе од селото, сте експериментирале во последните години?“, „Каков зеленчук, дрво, култура, сорта, вид на животно, алатка, опрема ... би сакале да испробате?“, „Што правите кога нечија куќа гори?“;
- Приказни, портретирања и анализи на случаи, како што се историја и профил на домаќинството, справување со криза, како некој конфликт бил или не бил решен;
- Тимски договори и интеракции - договори изработени од тимовите со договорени норми на однесување; начини на интеракција во рамките на тимовите, вклучувајќи промена на парови, вечерни дискусии, заемна критика и помош; како да се однесувате на терен, итн. Тимот може да се состои само од луѓе од надвор, или пак да биде заеднички тим со селаните);
- Презентација и анализа - каде што мапите, моделите, дијаграмите и наодите се презентирани од локалните жители или од лица од надвор, и се проверуваат, коригираат и за нив се дискутира;
- Редослед: употребата на методи по редослед - на пример, партиципативно социјално мапирање што доведува до идентификување на клучните информатори или аналитичари, или што доведува до редоследот: списоци на домаќинства – групирање или рангирање според богатство или благосостојба - фокус групи – бодување на матрица и рангирање на приоритети. Редослед на анализи од страна на експерти на различни фази од процесот (на пример, мажите за орање, жените за пресадување и плевеење ...) и сл.;
- Кратки стандардни распореди или протоколи за многу кратки и брзи прашалници, или за евидентирање податоци (на пример, информации за пописот од социјалното мапирање) на стандарден и сразмерен начин.
- Пишување на извештај без одлагање, и тоа или на терен пред враќање во канцеларијата, или од страна на едно или повеќе лица кои се назначени однапред за да го направат тоа веднаш по завршување на RRA или на низата на PRA активности.

3.2 МЕТОДИ ЗА ДИНАМИКА НА ГРУПАТА И ТИМОТ / ТЕХНИКИ НА ПЛАНИРАЊЕ

- Партиципативно планирање, буџетирање, спроведување и следење, во кое локалните жители подготвуваат сопствени планови, буџети и распореди, преземаат активности и го следат и оценуваат напредокот. Утврдувањето приоритети е тековен процес во кој засегнатите страни ги разгледуваат своите потреби и можноста за спроведување на проекти.
- Групни дискусии и „бура на идеи“, и тоа само од локалните жители, од фокусни групи составени од локални жители, од локални жители и лица од надвор заедно, или само од лица од надвор. „Бурата на идеи“ се користи за да им се овозможи на групите да истражуваат алтернативни начини за решавање на проблемите. Групната работа во сите фази од процесот на планирање помага да се развие соработка.

- Charrette (Шарет): Процес кој ги собира на едно место заинтересираните групи со цел да имаат интензивни интерактивни состаноци кои траат неколку дена.
- Планирање активности во заедницата: Процес кој им овозможува на заедниците да ги осмислуваат, да ги спроведуваат и да управуваат со своите програми за заедницата.
- Фокусни групи: Структурирано интервју кое вклучува неколку поединци и дозволува дискусија на идеи.
- Играње игри и симулација на улоги: Техника за извлекување на суштинските елементи на проблемот без вообичаените ограничувања. Играњето игри и симулацијата на улоги може да се користи за градење свест за процедурите на планирање, за предвидување на потенцијалните тешкотии, како и за да им се овозможи на учесниците да станат сензитивни за потребите на другиот.
- Групна интеракција: Интерперсонални техники кои се користат за олеснување на групната интеракција и решавање проблеми.
- Партиципативно акциско истражување: Процес на зајакнување кој ги вклучува учесниците во истражувањето и донесувањето одлуки.
- Јавен форум: Отворен состанок организиран од некоја организација или агенција со цел да се презентираат информации за проектот во кое било време во текот на процесот.
- Стратешко планирање: Процес на развивање стратегии и акциски планови за идентификување и решавање на проблемите. Поставување на визија: Процес на размислување за тоа каква треба да биде заедницата и изнаоѓање начини за идентификување, зајакнување и работа кон остварување на тие цели.
- Работилница: Работни сесии за да се разговара за некои прашања со цел да се разбере нивната важност.

4 ПРИМЕРИ НА МЕТОДИ

4.1 ВИЗУАЛИЗИРАНИ АНАЛИЗИ; МЕТОДИ НА СПРОВЕДУВАЊЕ ИНТЕРВЈУА И ЗЕМАЊЕ ПРИМЕРОЦИ

4.1.1 Полуструктурирано интервју: Анализа на случај со домаќинство

Цели:

5. Да се увиди зошто членовите на едно домаќинство (коешто е мапирано како домаќинство кое има проблем со неухранетост/лоша исхрана) имаат здравствени проблеми поврзани со исхраната и зошто другите домаќинства не се засегнати од овој проблем.
6. Идентификување на ограничувањата и можностите во домаќинството и во заедницата за членовите на тоа домаќинство да постигнат сигурност во исхраната.

Методи:

4. Полуструктурирано интервју
5. Рангирање
6. Набљудување

Избирање на домаќинствата:

1. Поделете ги и групирајте ги домаќинствата во заедницата во две групи, едни што се мапирани како домаќинства кои имаат проблеми со исхраната и други што немаат такви проблеми.
2. Потоа од секоја од групите, поделете ги и групирајте ги домаќинствата на една група со домаќинства кои се категоризирани како богати и друга група со домаќинства кои се категоризирани како сиромашни. *(Сега треба да имате четири групи)*
3. Потоа од секоја од овие групи, поделете ги и групирајте ги домаќинствата на една група каде главата на семејството е маж и една група каде главата на семејството е жена. *(Сега треба да имате осум групи)*
4. Одберете по едно домаќинство од секоја група по случаен избор. Ќе се спроведе анализа на случај за секое од тие домаќинства.
5. Олеснувачите ќе ги спроведуваат интервјуата во домовите.

Олеснувач:

Два члена на тимот за партиципативна рурална процена (PRA)

Клучни прашања:

14. Кој живее во ова домаќинство? *(татко, мајка, деца, трајно издржувани лица, како што се баби и дедовци, привремено издржувани лица)* *(за децата, дознајте колку години имаат)*
15. Кои се главните здравствени проблеми со кои се соочиле некои од членовите на Вашето семејство во текот на изминатата година? *(дознајте кој се разболел и од што)* *(означете ги оние проблеми што се поврзани со исхраната)* *(ако некои од здравствените проблеми поврзани со исхраната идентификувани во активностата за мапирање на исхраната не се споменати, прашајте за тие проблеми)*
16. Според Вас, на што се должеле овие проблеми и што направивте за да ги решите проблемите? *(Поставете го ова прашање за секој од проблемите поврзани со исхраната)* *(Истражете подробно за да ја дознаете причината за проблемот со цел да ги разберете причините што стојат позади тоа)* *(Истражете подробно за да дознаете како семејството се справило со проблемот и со причините за негово настанување)*
17. Кои мерки ги презедовте за да спречите таквите проблеми повторно да се појават?
18. Кои ресурси би Ви биле потребни за да станете поуспешни во спречувањето таквите проблеми повторно да се појавуваат?
19. Која храна вообичаено се јаде во домаќинството во текот на оваа *(сува)* сезона? *(Кога ја наведувате храната, не ограничувајте ја листата)*
20. Може ли да ја рангирате храната според зачестеноста на нејзиното конзумирање? *(Ставете 10 бода за најчесто конзумираниот вид храна и 1 бод за најретко конзумираниот вид храна. Означете ја останата храна на скала од 1 до 10)*
21. Како исхраната во домаќинството се менува во текот на другата *(врнежлива)* сезона и зошто? *(Додадете или извадете некои видови храна од листата. Повторно рангирајте ја храната)*
22. Во текот на изминатата година, со кои проблеми сте се соочиле коишто Ве спречиле да обезбедите добра исхрана на Вашето семејство?
23. Според Вас, на што се должеле овие проблеми и што направивте за да ги решите проблемите? Како го прехранувате Вашето семејство во текот на тие периоди? *(Истражете подробно за да ја дознаете причината за проблемот со цел да ги разберете причините што стојат позади тоа)* *(Истражете подробно за да дознаете како семејството се справило со проблемот и со причините за негово настанување)*
24. Кои мерки ги презедовте за да спречите таквите проблеми повторно да се појават?
25. Кои ресурси би Ви биле потребни за да станете поуспешни во спречувањето таквите проблеми повторно да се појавуваат?

4.1.2 Фокусни групи

Фокусната група е еден вид на групно интервју чија цел е да ги истражи ставовите на луѓето. Може да се користи со цел да се открие кои прашања најмногу ја загрижуваат заедницата или

групата кога многу малку информации се достапни или кога воопшто не се достапни информации. Тие се доста застапени техники, но реализацијата може да биде лоша доколку не се добро испланирани или олеснети.

Целта на фокусните групи е да ги откријат клучните прашања што се предмет на загриженост на избраните групи. Откривањето на овие прашања може да помогне да се утврди која од дадените опции е преферираниот пат напред, или да се утврди кои се проблемите што би спречиле понатамошна реализација на даден предлог. Фокусната група, исто така, може да се организира со цел да се откријат прелиминарните прашања кои создаваат загриженост кај една група или заедница, и на кои треба да се базира понатамошното истражување или консултација.

Фокусните групи треба да испорачаат детални информации за прашања коишто ја засегаат одредена географска група или заедница.“

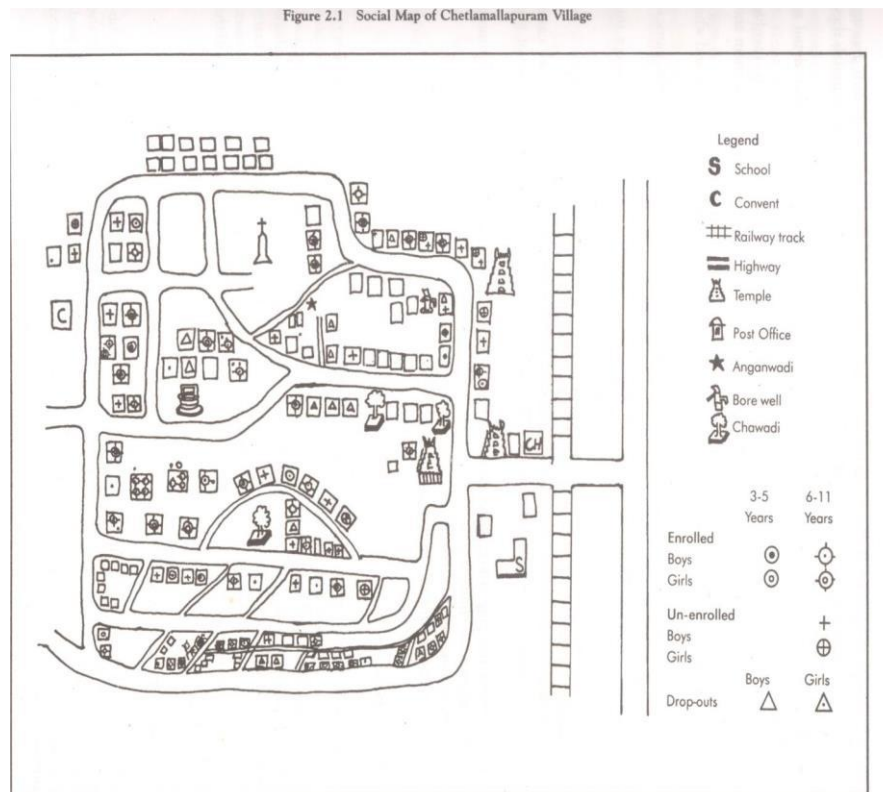
4.1.3 Партиципативно мапирање

Социјалното мапирање е можеби најпопуларниот метод во партиципативната рурална процена (PRA). За многумина, всушност, таа е синоним на самата партиципативна рурална процена (PRA). Фокусот овде е ставен на опишување на шемата на живеалиштата и на природата на домувањето и социјалната инфраструктура: патишта, дренажни системи, училишта, системи за питка вода, итн.

Социјалната мапа се разликува од другите стандардни мапи од повеќе значајни аспекти. Како прво, нејзе ја изработува локалното население, а не експерти. Како второ, таа не се исцртува во размер. Таа го опишува она што локалното население смета дека е релевантно и важно за нив. Оттука, таа ги одразува нивните перцепции за социјалните димензии со нивната реалност со висок степен на автентичност. И покрај тоа што има голем број совпаѓања, социјалната мапа се разликува од ресурсната мапа. Ресурсната мапа ги опишува природните ресурси – земјиштето, водните ресурси, флората и фауната, итн. Во некои случаи, сепак, мапата може да биде богата комбинација од двете. Ова често е случај кај областите во кои населбите се распоредени на поголемо растојание.

Главна карактеристика на социјалната мапа е тоа што таа многу помага во развивање на пошироко сфаќање за разните аспекти на социјалната реалност, имено социјалната стратификација, демографската распределба, распоредот на населените места, социјалната инфраструктура, итн. Разновидната примена на социјалните мапи вклучува:

- Развивање на сеопфатно сфаќање на физичките и социјалните аспекти на животот на село.
- Собирање демографски и други неопходни информации во однос на домаќинствата.
- Обезбедување форум за дискусија за откривање на различните аспекти на социјалниот живот.
- Служи како алатка за мониторинг и евалуација.

Слика 4-1 Социјална мапа

Ресурсната мапа е еден од најчесто користените методи на партиципативна рурална процена (PRA) веднаш после социјалната мапа. Додека **социјалната мапа** се фокусира на живеалиштата, системите на заедницата, патиштата, храмовите, итн., **ресурсната мапа** се фокусира на природните ресурси во регионот и ги опишува земјиштето, ридовите, реките, полињата, вегетацијата, итн. Ресурсната мапа може да ги опфаќа и живеалиштата. Понекогаш, границата помеѓу ресурсната и социјалната мапа може да биде нејасна.

покажува како луѓето гледаат на својот регион од аспект на природни ресурси.

Ресурсната мапа во партиципативната рурална процена (PRA) не се исцртува во размер. Нејзе не ја изработуваат експерти, туку локалното население. Локалното население се смета дека има детално познавање на средината во којашто живее долго време. Оттука, ресурсната мапа исцртана од локалното население се смета за точна и подробна. Сепак, важно е да се има предвид дека таа ја одразува перцепцијата на луѓето и не е базирана на прецизни мерења. Според тоа, може да се каже дека ресурсната мапа

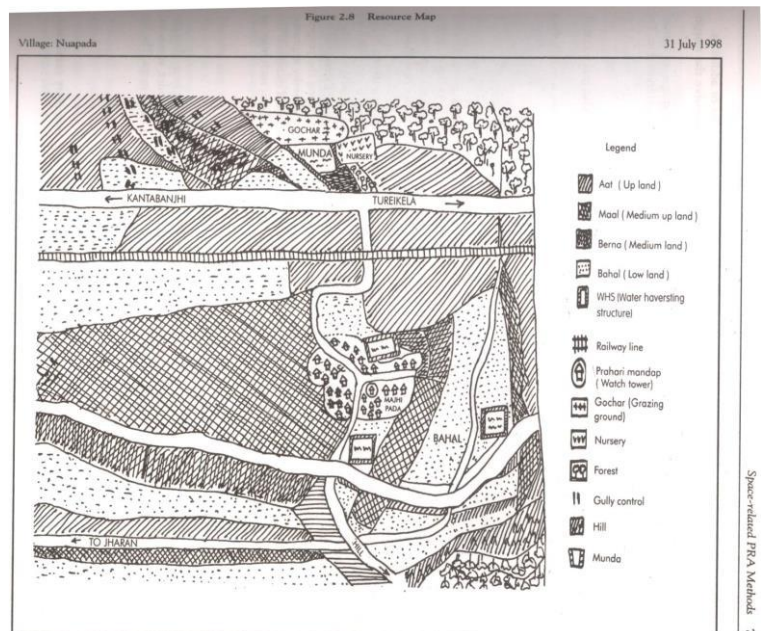

Ресурсните мапи се користеа за опишување на разни аспекти поврзани со управувањето со природните ресурси во регионот, вклучително:

- Топографија, терен и падини
- Шума, вегетација и видови дрвја
- Тип на почва, плодност, ерозија и длабочина
- Земјиште и негова намена, површина опфатена со наводнување, посед, граници и сопственост
- Вода, водни тела, извори на наводнување, реки и одводнување
- Развој на сливно подрачје, разни мерки за зачувување на почвата и водата, оголени подрачја, итн.
- Развојот на земјоделството, шеми на култивација, продуктивност, итн.

Ресурсните мапи се покажале особено корисни затоа што тие даваат фокусирана просторна структура за дискусија и анализа.

Слика 4-2 Ресурсна мапа

4.1.4 Ресурсни картички (Sontheimer et al, 1999)

Опис: Ресурсните картички со слики се корисни за водење на дискусија на забавен и пријателски начин за тоа кој ги користи и контролира ресурсите. Тие многу јасно ја покажуваат базата на ресурси и на мажите и на жените. Тоа може да доведе до дискусија за разликите помеѓу приоритетите на мажите и жените и нивната потреба од ресурси.

Цел: Да се увидат разликите помеѓу мажите и жените во користењето и контролата на ресурсите.

Со кого: Мешани групи од мажи и жени, по можност од истите групи што ја изработувале ресурсната мапа.

Потребно време: 1,5 часа

Клучни прашања:

1. Кои ресурси ги користат жените?
2. Кои ресурси ги користат мажите?
3. Кои ресурси ги користат и мажите и жените?

4. Кој го контролира користењето на овие ресурси?
5. Кој донесува одлуки за тоа како се користат ресурсите?

Како да се води активността:

Може да користите готови картички со слики или пак да користите локален материјал за да креирате симболи за оваа вежба.

1. Објаснете ѝ на групата дека сакате да дознаете повеќе за користењето и контролата на ресурсите.
2. На земја поставете три големи цртежи, еден на маж, еден на жена, и еден на маж и на жена, и наместете ги во колони со соодветно растојание помеѓу нив.
3. Побарајте од учесниците да размислат за ресурсите што ги наведоа при изработката на ресурсната мапа и на сите други ресурси што ги имаат, ги користат и/или сметаат дека се важни.
4. Ако сакате да користите локални материјали, тогаш побарајте од учесниците да изработат симболи за тие ресурси (симболи со лисја или гранчиња би можеле да претставуваат шума и огрев, симболи со измет од крава или рогови би можеле да претставуваат добиток, итн.). Или може да ги користите готовите Ресурсни картички.
5. Доколку ги користите Ресурсните картички, побарајте од нив да нацртаат слики на празни картички за да ги претстават ресурсите што ги нема на картичките.
6. Побарајте од учесниците да ги постават сликите во една од трите колони (со симбол на маж, со симбол на жена, или со симбол и маж и на жена), според тоа кој го користи ресурсот.
7. Побарајте од учесниците да објаснат зошто го направиле токму тој избор.
8. Направете уште една колона со три големи цртежи, односно цртеж на маж, цртеж на жена и цртеж на маж и на жена, и поставете ги на земја под другата слика.
9. Повторете ја вежбата, но овој пат фокусирајте се на тоа кој има **моќ да контролира, да поседува или да одлучува** за секој од ресурсите.
10. Побарајте од учесниците да го споредат начинот на кој ги имаат распоредено симболите или картичките со слики во двата случаја.

Совети:

1. Ќе има многу дискусија за тоа каде да се стават симболите, односно дали под цртежот на маж, под цртежот на жена, или под цртежот и на маж и на жена. Објаснете дека само ресурсите коишто се половично користени/контролирани од маж и половично од жена треба да бидат ставени во колоната „и за маж и за жена“. Симболите или сликите треба да ги подредат или во колоната за мажи или во колоната за жени за да покажат кој најмногу ги користи/контролира.

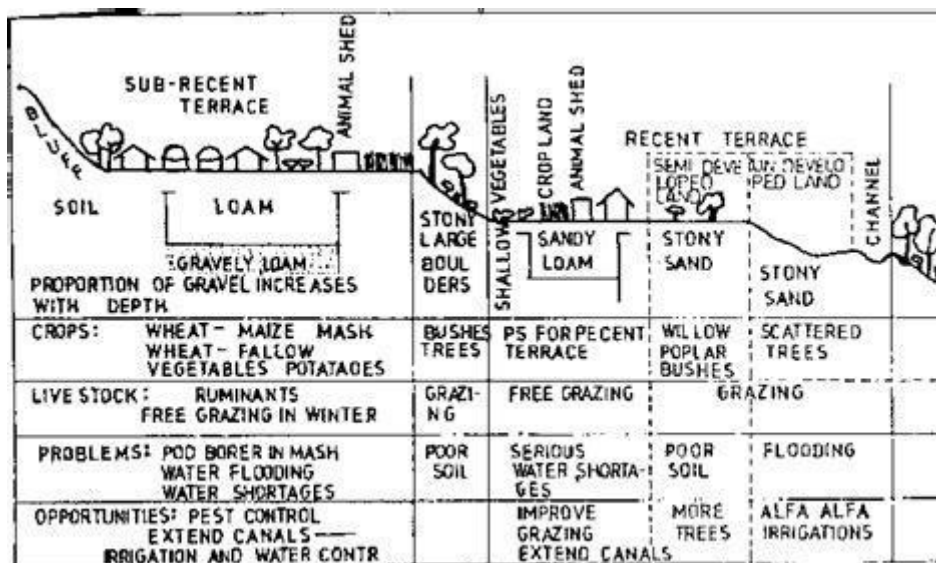

2. Не заборавајте да обезбедите празни картички за во нив да може да се нацртаат ресурсите за кои немате готови слики.

Материјали: Два комплета Ресурсни картички со слики, вклучувајќи ги сликите. Или стапчиња, камчиња, лисја, струготини, брашно, животински измет или каков било друг локален материјал.

4.1.5 Прошетка по трансектна линија

Прошетките по трансектна линија се набљудувачки прошетки со цел проучување на природните ресурси, топографијата, традиционалната технологија, почвите и вегетацијата, земјоделските практики, проблеми и можности. Тие се реализираат заедно со група селани и следат одредена рута низ полето или ја опфаќаат површината, преку набљудување, поставување прашања, слушање, дискутирање, идентификување различни зони, почви, намени на земјиштето, вегетација, култури, добиток, локални и донесени технологии, итн.; идентификување проблеми, решенија и можности; и мапирање и прикажување на зоните, ресурсите и наодите преку дијаграм; општите видови прошетки по трансектни линии вклучуваат прошетки по принципот падина, чешлање на теренот и циклус. На Филипините се спроведе и прошетка по трансектна линија по морското дно.

Слика 4-3 Прошетка по трансектна линија низ село

4.1.6 Хронолошки преглед

Хронолошкиот преглед е важен метод на PRA кој доста често се користи за истражување на временските димензии од историска перспектива. Хронолошкиот преглед ја доловува хронологијата на настаните според сеќавањата на локалните жители. Таа се исцртува како последователен збир на минати настани. На тој начин ги прикажува историските обележја на поединец или институција во заедницата. Овде важно е да се напомене дека не станува збор за

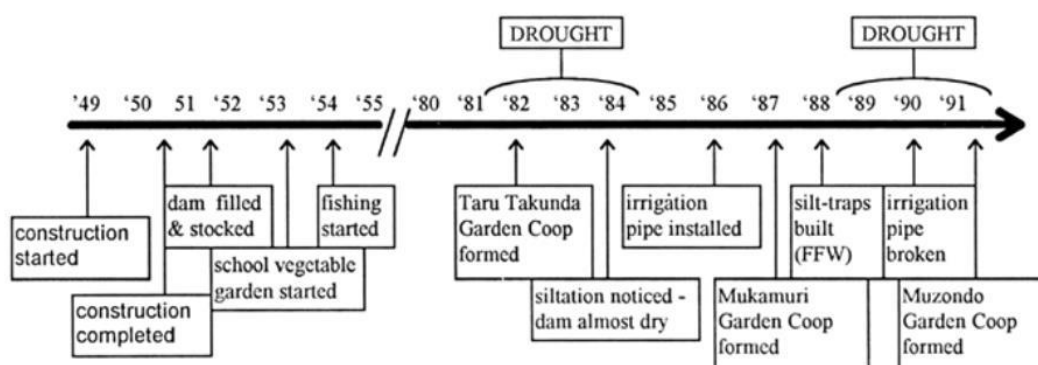

историја како таква, туку за настани од минатото според перцепцијата и сеќавањата на самите луѓе.

Методот на хронолошки преглед помага:

- Да дознае од заедницата она што тие го сметаат за важни минати настани.
- Да се разбере од заедницата која е историската перспектива на тековните проблеми.
- Да се генерираат дискусии за промените во однос на прашања за коишто сте заинтересирани, како на пример, образование, здравство, безбедност на храната, родови однос и економски услови, итн.
- Да се развие врска со селаните, бидејќи дискусијата за минатото на селото може да биде добра пријателска и пријатна почетна точка.

YEAR	FOREST	AGRI LANDS	WATER	LIVE-STOCK	YIELDS
1940					
1950					
1970					
1985					
1989					

Слика 4-4 Хронолошки преглед (Townasley, 1996)

4.1.7 Сезонски календари (Sontheimer et al, 1999)

Исто така, се нарекува и сезонски дијаграм, профил на сезонска активност и сезонска анализа. Сезонскиот дијаграм е еден од популарните методи на PRA којшто се користи за временска анализа низ годишните циклуси, при што месеците или годишните времиња (сезоните) се основна единица за анализа. Тој ги одразува перцепциите на локалното население во однос на сезонските варијации на широк спектар единици. Сезонските дијаграми, сепак, не се базираат на статистика, иако можат да бидат предмет на триангулација со секундарни или примарни податоци со цел да се потврдат генерираните информации.

Сезоните (годишните времиња) се составен дел од животот на луѓето и имаат значајно влијание врз егзистенцијата на локалното население, особено во руралните средини. Сезонските дијаграми се користат за да се истражи што се случува во текот на годината и кога. Со квантификација и со прикажување на обемот на различните активности се зголемува нивната корисност и богатство.

Сезонскиот дијаграм помага да се идентификуваат периодите на голем обем на работа, периодите на релативна леснотија, кредитните кризи, болестите, сигурноста на храната, достапноста на плати, итн. Тој се покажа како корисен во проектното планирање, односно при утврдувањето кога да се спроведуваат различните активности. Се користи за идентификување на периодите на стрес и за планирање во случаите кога најмногу се бара интервенција. Сезонскиот дијаграм овозможува да се идентификуваат и анализираат моделите на егзистенција преку целата година. Главна силна страна на сезонската анализа е тоа што таа прикажува голем број на единици и нивниот обем, што помага да се разбере како овие елементи се меѓусебно поврзани и влијаат еден на друг. Овие односи може да ни откријат многу работи.

Вид на група: мешана група на мажи и жени

Опис:

Сезонскиот календар е партиципативна алатка за истражување на сезонските промени (на пр. родово-специфичен обем на работа, болести, приход, расход, итн.)

Цели:

· Да се добие увид во промените во егзистенцијата во текот на една година и да се покаже сезонскиот карактер на земјоделската и неземјоделската работа, достапноста на храна, болестите кај човекот, родово-специфичните приходи и расходи, водата, сточната храна, кредитите и одморите.

Клучни прашања:

1. Во кој период од годината има најмногу работа?
2. Во кој период од годината количеството на храна е најмало?
3. Како варираат приходите во текот на годината за мажите, а како за жените?
4. Како варираат расходите во текот на годината за мажите, а како за жените?
5. Како варира количеството врнежи во текот на годината?
6. Како варира достапноста на вода за човечка употреба во текот на годината?
7. Како варира достапноста на сточна храна за добитокот во текот на годината?

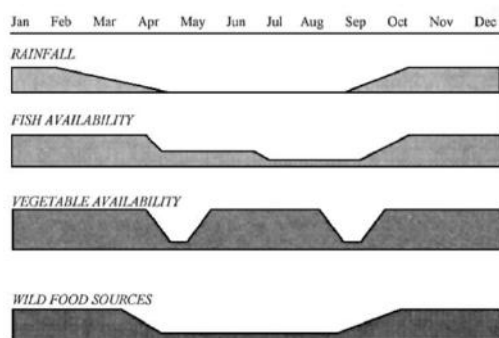

8. Како варира достапноста на кредитите во текот на годината?
9. Кога се одморите, колку дена траат и во текот на кој месец?
10. Кога најголемиот дел од земјоделската работа ја вршат жени?
11. Кога најголемиот дел од земјоделската работа ја вршат мажи?
12. Кога најголемиот дел од неземјоделската работа ја вршат жени?
13. Кога најголемиот дел од неземјоделската работа ја вршат мажи?
14. Која сезона би била најсоодветна за дополнителни активности за мажите и жените? Какви временски ограничувања постојат и на што се должат?

Како да се води активностa:

1. Најдете голем слободен простор за групата. Календарот може да се исцрта на земја или на големи листови хартија.
2. Побарајте од учесниците да нацртаат матрица, при што сите месеци ќе ги означат со симбол по должината на едната оска.
3. Обично најлесно е календарот да се започне со прашањето за количествата врнежи во текот на годината. Изберете симбол за дожд и поставете го/нацртајте го до колоната којашто учесниците сега ќе ја користат за да ги илустрираат врнежите. Побарајте од групата да стави камчиња под секој месец од календарот за да ги претстави релативните количества врнежи (повеќе камчиња значи повеќе врнежи од дожд).
4. Преминете на следната тема и прашајте ги луѓето во текот на кој месец количеството на храна е вообичаено најмало. Дискутирајте за тоа зошто нема доволно храна и погрижете се да се развие дискусија за различните видови донација на храна што луѓето ги добиваат и овие информации да бидат прикажани во мапата.
5. Продолжете на тој начин, тема по тема. Откако ќе завршите со сите колони, Вашата матрица треба да ги има опфатено следниве 14 теми:

- (1) Врнежи дожд
- (2) Недостиг на храна (*многу камчиња значи дека помалку храна е достапна, што укажува на периодот во кој луѓето добиваат донации во храна (на пр. храна за работа)*)
- (3) Приходи (во готовина и во натура) за жени
- (4) Приходи (во готовина и во натура) за мажи
- (5) Расходи за мажи
- (6) Расходи за жени?
- (7) Достапност на вода за човечка употреба
- (8) Достапност на сточна храна за добитокот
- (9) Достапност на кредити
- (10) Број на денови одмор
- (11) Обем на земјоделска работа за жени
- (12) Обем на земјоделска работа за мажи
- (13) Обем на неземјоделска работа за жени
- (14) Обем на неземјоделска работа за мажи

Слика 4-5 Сезонски календари (Townasley, 1996)

6. Откако ќе го завршите календарот, прашајте ја групата какви поврзаности гледа помеѓу различните теми на календарот. Поттикнете ја групата да дискутира за тоа што гледаат на календарот.

7. Погрижете се копијата од сезонскиот календар да има легенда преку која се објаснуваат различните единици и симболи користени на мапата.

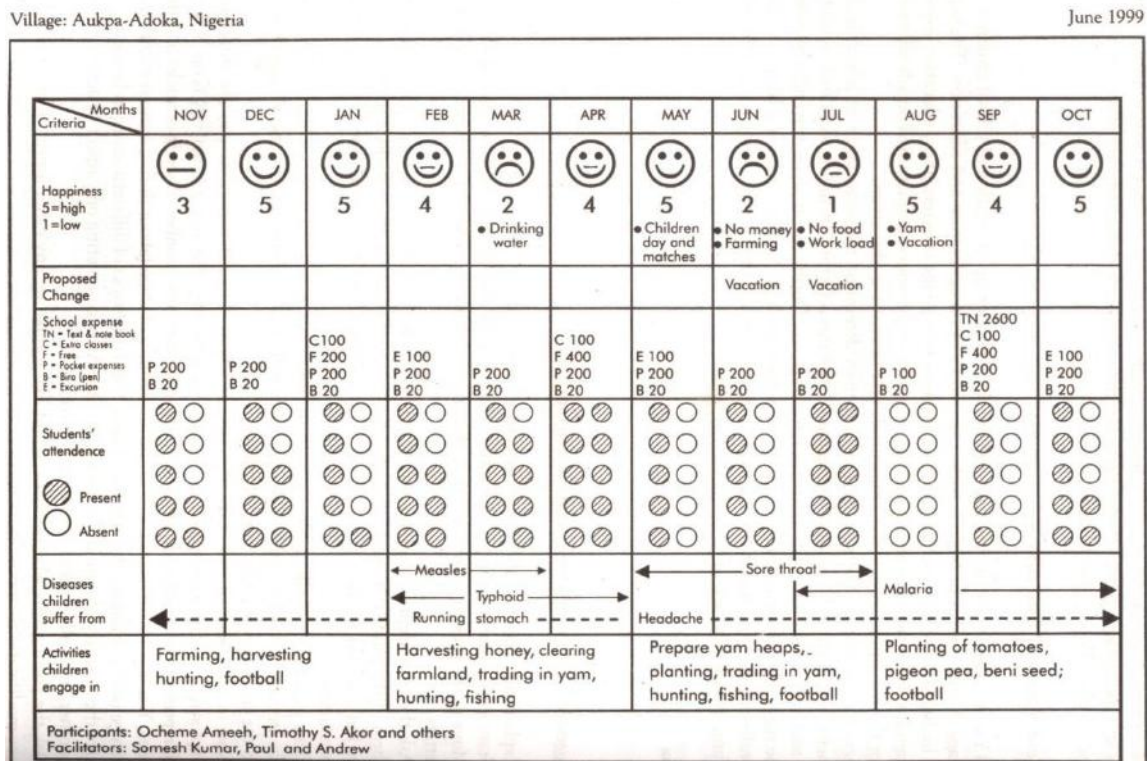
Потребен материјал: Документациски лист, лист за оваа алатка, бела хартија за копирање на сезонскиот календар.

1) Ако цртате на земја: меко тло, камчиња, стапчиња и други достапни материјали за создавање на симболите, или

2) Ако цртате на хартија: ГОЛЕМ лист хартија, моливи, маркери

Време: 2 часа

Figure 3.15 Seasonal Diagram: Agriculture and Education

Слика 4-6 Сезонски календари

4.1.8 Часовници на дневна активност (Sontheimer et al, 1999)

Опис: Часовниците на дневна активност ги илустрираат сите различни видови активности што се извршуваат во текот на еден ден. Тие се особено корисни бидејќи даваат увид во релативниот обем на работа што го извршуваат различни групи во заедницата. Споредбата помеѓу часовниците покажува кој работи најмногу часови, кој се концентрира на мај број активности, а кој извршува повеќе задачи во текот на еден ден, и кој има најмногу слободно време и време за спиење.

Цели: Да се увиди што различни луѓе прават во текот на еден ден и колку голем обем на работа имаат.

Со кого: Фокусни групи од жени и мажи; ова може да го направите и со фокусни групи од момчиња и девојчиња, доколку има време.

Потребно време: 1 час

Клучни прашања:

1. За секое лице, како е неговото време поделено?
2. Каква е разликата помеѓу часовниците на мажите и на жените?
3. Кој има најголем обем на работа?
4. Кој има слободно време и време за одмор?
5. Колку време во текот на денот жените или девојчињата поминуваат во носење вода и собирање огревно дрво?

Како да се води активността:

1. Направете посебни фокусни групи поделени на мажи и на жени. Погрижете се секоја група да вклучува луѓе од различни социо-економски групи.
2. Објаснете им дека сакате да дознаете што прават тие во текот на еден обичен ден.
3. Побарајте од групите мажи и жени да ги изработат своите часовници. Може да започнете со тоа што ќе ги прашате што правеле вчера и како вообичаено им поминува денот во овој период од годината. Лесно е да се започне со изработка на часовниците ако ги прашате во колку часот обично стануваат.
4. Дадете приказ на сите активности што ги извршиле во текот на претходниот ден, и колку долго траеле. Секоја од активностите прикажете ја на слика од круг којшто би претставувал часовник. Активностите што се извршуваат истовремено (како што се грижа за децата и готвење) може да се означат во рамки на истото поле.
5. Откако ќе ги направат часовниците, поставете прашања за прикажаните активности.
6. Забележете ја тековната сезона (на пример, сезона на врнежи, сува сезона).
7. Ако има време, побарајте од учесниците да изработат нови часовници на кои ќе претстават како изгледа еден обичен ден во друг период од годината.
8. Споредете ги часовниците.
9. Користете ги клучните прашања дадени погоре за да ја водите дискусијата за активностите и обемот на работа на луѓето.

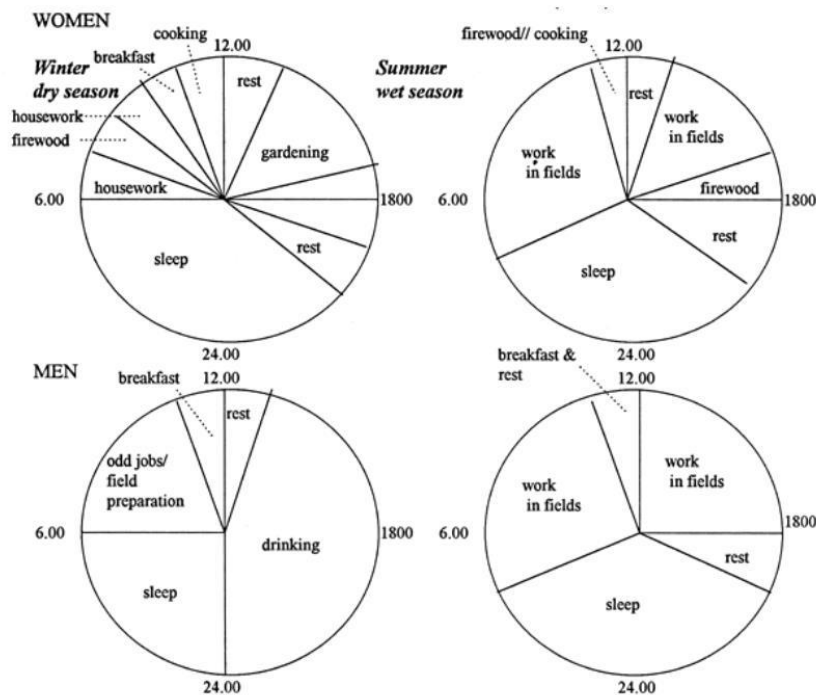
Не заборавајте да нацртате слика од часовниците на хартија. Погрижете се името на групата/лицето да биде забележано на часовниците, како и периодот од годината на којшто се однесува.

Материјали: Флипчарт хартија, маркери во боја и линијар.

Совети: Може да започнете со тоа што нацртате слика за тоа како Ви поминал денот вчера. На еден лист хартија нацртајте голем круг и означете кога сте станале, кога сте си легнале, како и сите активности во текот на денот. Не мора да одите многу во детали, но погрижете се да бидат вклучени сите видови активности, како што се работа, домашна работа, чување на децата.

Слика 4-7 Часовници на дневна активност (Townasley, 1996)

4.1.9 Претставување на институциите на Венов дијаграм (Sontheimer et al, 1999)

Опис:

Веновиот дијаграм на институции ги прикажува институциите, организациите, групите и важните поединци што може да се најдат во селото (Kushet), како и ставовите на селаните за нивната важност во заедницата. Освен тоа, дијаграмот опишува кој е дел од овие групи од аспект на родова припадност и богатство. Дијаграмот на институционални односи, исто така, покажува колку се блиски контактот и соработката помеѓу овие организации и групи.

Цели:

- Да се идентификуваат надворешни и внатрешни организации/групи/важни лица активни во заедницата
- Да се идентификува кој е дел од локалните организации/институции од аспект на родова припадност и богатство

- Да се увиди како различните организации и групи се меѓусебно поврзани од аспект на контакт, соработка, проток на информации и обезбедување услуги

Клучни прашања:

- Кои организации/институции/групи работат во рамки или со заедницата?
- Според селаните, кои институции/групи се најважни и зошто?
- Кои групи се занимаваат со прашања поврзани со сигурност на храната и исхрана во домаќинството?
- Кои организации работат заедно?
- Дали има групи кои се наменети само за мажи или само за жени?
- Дали има некои одредени групи или типови на луѓе што се исклучуваат од можноста да станат членови или да добиваат услуги од одредени институции?

Како да се води активностата?

1) Ако времето дозволува, би било добро да се формираат одделни фокусни групи за жени и за мажи. Погрижете се во групата да се приклучат и најсиромашните и најобесправените.

2) Проверете дали го имате сиот материјал што Ви е потребен. Можете а) да цртате и пишувате со стапче на меко тло или б) можете да употребите ГОЛЕМ лист хартија, молив и маркери. Ако одлучите да користите хартија, луѓето прво треба да користат молив за да можат да ја променат големината на круговите што ќе ги цртаат учесниците.

3) Објаснете им ги на учесниците трите цели (види погоре) на Веновиот дијаграм на институции.

4) Прашајте ги учесниците кои организации/институции/групи се наоѓаат во селото (Kushet) и кои други организации/институции/групи од надвор работат со нив. Објаснете им дека треба да ги земат предвид и малите неформални групи, како на пр. маалски комитети. Би било корисно да се постават следниве прашања:

Кои начини на меѓусебно помагање постојат меѓу луѓето? Кои локални групи се организирани во областа на животната средина (вода, пасишта, обработливо земјиште), економијата (штедење, кредити, земјоделство, сточарство), социјалата (здравје, писменост, религија, традиција, образование, спорт). Дали има политички групи? Кој носи важни одлуки во Kushet?

5) Замолете го еден од селаните да ги запише сите институции што се споменати и на секоја организација да ѝ определи симбол којшто секој ќе може да го препознае.

6) Побарајте од учесниците да нацртаат голем круг во средина на хартијата или на тлото којшто ќе ги претставува нив.

7) Побарајте од нив да дискутираат за секоја од организациите во однос на тоа колку е таа важна за нив. Потоа, оние организации што се најважни се исцртуваат како голем круг, додека оние што се помалку важни се исцртуваат како помали кругови. Побарајте од учесниците да ги споредат големината на круговите и да ги прилагодат, така што нивната големина би ја одразувала важноста на институцијата, организацијата или групата.

8) Секоја организација/група треба да биде означена со име или симбол.

9) Побарајте од нив да дискутираат за тоа како тие имаат корист од различните организации.

10) Олеснувачот (водичот) на активноста и записничарот треба внимателно да слушаат и записничарот да запишува, зошто различните организации се сметаат за важни или помалку важни!

11) Побарајте да го покажат степенот на контакт/соработка меѓу нив и тие институции преку растојанието меѓу круговите. Институциите со кои немаат многу контакт треба да бидат подалеку од нивниот круг. Институциите кои се во близок контакт со учесниците и со кои тие најмногу соработуваат треба да бидат внатре во нивниот круг. Контактот меѓу сите други институции, исто така, треба да биде прикажан преку растојанието меѓу круговите на мапата:

кругови на големо растојание: нема воопшто или има малку контакт или соработка

кругови блиску еден до друг: постојат само слаби контакти

кругови што се допираат: одредена соработка

кругови што се преклопуваат: тесна соработка

12) Прашајте ги кои институции прифаќаат само жени или мажи како членови. Дали има институции или групи кои обезбедуваат услуги само за мажи или само за жени? Прикажете ги одговорите со означување на круговите со симболите за маж или жена.

13) Побарајте од нив да дискутираат за тоа во кои организации не учествуваат сиромашни луѓе и зошто. Прашајте дали има некои услуги на одредени организации од кои посиромашните луѓе обично се исклучени. Означете ги овие институции на картата со користење на симбол за сиромаштија. Исто така, може да прашате дали има други групи луѓе кои обично се исклучени од некои од овие институции или услуги.

14) Прашајте ги учесниците кои институции/групи се занимаваат со прашања поврзани со сигурноста на храна и исхраната во домаќинствата. Замовете ги да дискутираат за тоа на кој начин тие се занимаваат со овие прашања? Означете ги наведените институции со заеднички симбол.

15) Само ако времето и мотивацијата на учесниците тоа го дозволуваат, замолете ја групата да дискутира и да ги документира силните страни и слабостите на овие институции кои се забележани како најважни.

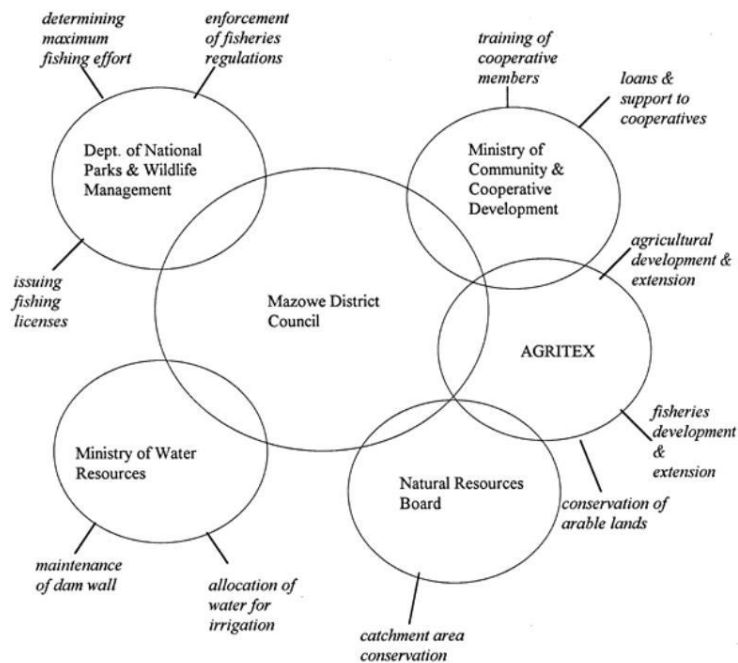
Потребен материјал: На записничарот ќе му бидат потребни Документациски лист за Веновиот дијаграм, лист за оваа алатка, бела хартија за копирање на мапата

1) Доколку цртате на земја: меко тло, стапчиња и локален материјал за симболи, или

2) доколку цртате на хартија: ГОЛЕМ лист хартија, моливи, маркери

Време: 1,5 - 2 часа

Совети: Ако на луѓето им е тешко да ја разберат оваа алатка, би било корисно да им дадете едноставен пример.

Слика 4-8 Институционален Венев дијаграм

4.1.10 Групирање и рангирање според богатство (Sontheimer et al, 1999)

Цели:

1. Да се истражат перцепциите за разлики во богатството и нееднаквост во заедницата
2. Да се идентификуваат и разберат локалните показатели и критериуми за богатство и добросостојба
3. Да се мапира релативната позиција на домаќинствата во заедницата

Методи:

1. Рангирање
2. Мапирање

Избирање клучни информатори:

Реализирајте ја вежбата со неколку клучни информатори кои добро ја познаваат заедницата.

Олеснувач (водач на активноста):

Двајца членови на тимот за PRA

Клучни прашања:

1. Кои се локалните перцепции за богатство, добросостојба и нееднаквост?
2. Кои социо-економски групирања постојат во заедницата и кој припаѓа во која група?

Чекори:

1. Се изработува нумерирана листа на сите домаќинства во заедницата (видете ја социјалната мапа), а името на секоја глава на домаќинство и бројот на домаќинството се запишуваат на посебна картичка.
2. Неколку клучни информатори кои многу добро ги познаваат селото и неговите жители, треба да ги сортираат картичките во онолку купчиња колку што има категории на имотност (богатство) во заедницата, користејќи свои критериуми.
3. Откако ќе бидат сортирани, прашајте ги информаторите за критериумите за имотност (богатство) за секое од купчињата и за разликите помеѓу купчињата. Уверете ги информаторите дека информациите ќе се чуваат доверливо и не разговарајте за имотноста на индивидуални семејства, за да не предизвикате лоши чувства во заедницата.
4. Наведете ги локалните критериуми и показатели кои произлегуваат од дискусијата за рангирање.
  - идентификување во групи или рангирање домаќинствата според добросостојба или богатство, вклучувајќи ги и оние кои се сметаат за најсиромашни или во најлоша состојба; често води кон идентификување на клучните показатели за благосостојба.
  - Анализа на разликите, особено според пол, социјална група, богатство/сиромаштија, занимање и возраст. Идентификување разлики меѓу групите, вклучувајќи ги и нивните проблеми и приоритети. Ова вклучува контрастивни споредби – прашувате една група зошто другата е различна или прави нешто поинаку, и обратно.
  - Бодување и рангирање на матрица, особено со користење на матрици и почетни вредности за споредба преку бодување, на пример, различни дрвја или почви, или методи за зачувување на почвата и водата, или сорти на култури;

4.1.11 Матрица на приходи и расходи (Sontheimer et al, 1999)

Опис:

Матрицата на приходи и расходи е алатка којашто ни помага да ја идентификуваме и квантифицираме релативната важност на различните извори на приходи и расходи. Алатката, исто така, ни помага да увидиме колку сигурни или нестабилни се приходите на одредена група луѓе. Во матрицата на расходи, можеме да видиме дали сиот, најголем дел или пак помал дел од вкупниот приход на луѓето бил потрошен за задоволување на основните потреби - храна, вода, облека, сместување, здравствена заштита, образование. Исто така, може да прашаеме дали на луѓето воопшто им останале пари за заштеда или за инвестирање во алати, ѓубрива или други важни материјали што може да им помогнат во работата.

Цел: Да се дознае за изворите на приходи (во готовина и во натура) и како приходите пропорционално се трошат според пол и богатство.

Со кого: Две мешани фокусни групи (мажи и жени), при што едната ќе се занимава со родовите разлики, а другата со разликите во имотноста (богатството).

Потребно 2 часа

време:

Клучни прашања:

Матрица на приходи:

1. Кои се најважните извори на приход во заедницата, како во готовина, така и во натура?
2. Кој има само мал број извори на приход?
3. Кој има голем број извори на приход?
4. Какви се изворите на приходи на сиромашните луѓе во споредба со оние на богатите луѓе?
5. Какви се изворите на приходи на жените во споредба со оние на мажите?

Матрица на расходи:

6. Како се расходите распределени во текот на годината?
7. Кои расходи се заеднички скоро за сите?
8. Кај секоја социјална група, колкав процент од приходот се троши на задоволување на основните потреби, како храна, облека, сместување, здравствена заштита и образование?
9. Кој може да заштеди?
10. Кој може да купи опрема, алати, земјоделски репро-материјали, или други работи што помагаат да се подобри нивното работење?
11. Какви се расходите на жените во споредба со оние на мажите?

Како да се води активностата:

За групата што ќе се занимава со разликите во однос на имотност (богатството):

1. Објаснете ѝ на групата дека сакате да дознаете од каде доаѓаат нивните приходи и како ги трошат. Уверете ги дека не сакате да знаете колку заработуваат, туку сте само заинтересирани за тоа од каде доаѓаат нивните пари.
1. Замолете ја групата да ги наведе нивните извори на приходи. Потсетете ги да не забораваат да ги наведат изворите на готовина, како и исплатите во натура или преку размена.
2. Започнете со цртање на матрицата на земја или на големо парче хартија.
3. Ставете ги изворите на приход на хоризонталната оска. Групата може ќе сака да користи симболи за да ги претстави различните извори.
4. Соберете 50 мали камчиња (побарајте помош од децата). Објаснете дека овие камчиња го претставуваат вкупниот приход на целата заедница во текот на годината.

5. Побарајте од учесниците да ги поделат 50 камчиња помеѓу 3 групи - сиромашни, средна класа и богати.
6. Замолете ги учесниците да изберат по еден претставник на секоја од 3-те групи поделени според имотност (богатство) и дадете им ги на претставниците камчињата што учесниците одлучиле дека им припаѓаат.
7. Замолете го претставникот да застане покрај вертикалната оска со своите камчиња.
8. Побарајте од претставниците, еден по еден, да ги ставаат своите камчиња во матрицата за да ги посочат нивните извори на приход. Продолжете така додека не се потрошат сите камчиња.
9. Забележете ја матрицата на тој начин што ќе ги изброите сите камчиња за секој извор на приход за секоја социо-економска група.
10. Повторете го истиот процес за расходите. Креирајте нова матрица, со користење на локални симболи доколку сакате, и побарајте од групата да ги набројат сите нивни расходи, вклучувајќи ги и заштедите.
11. Побарајте од претставниците да ги соберат назад своите камчиња и да ги прераспределат според начинот на кој ги трошат парите.

За групата што ќе се занимава со родови прашања

1. Процесот е речиси ист. Ставете две колони на хоризонталната матрица – мажи, жени. Повторно групата треба да ги наброи изворите на приход.
2. Повторно соберете 50 камчиња. Поделете ги подеднакво меѓу мажите и жените (по 25). Изберете претставници и започнете со распределбата.

Совети:

Разговорите за приходите и расходите може да бидат многу чувствителна тема. Луѓето не сакаат јавно да зборуваат за овие прашања. Уверете ги учесниците дека не сакате да знаете за износите, туку дека ќе зборувате само за релативните пропорции за секоја група. Ќе има еден чувствителен момент кога ќе побарате од групата да се договорат како ќе ги поделат камчињата меѓу групи на богати, средна класа и сиромашни. Не заборавајте да го ограничите вкупниот број на камчиња за заедницата како целина. Предлагаме да бидат 50 камчиња.

Материјали: Локален материјал за изработка на симболи и камчиња.

4.1 МЕТОДИ ЗА ДИНАМИКА НА ГРУПАТА И ТИМОТ / ТЕХНИКИ НА ПЛАНИРАЊЕ

4.1.1 SWOT - TOWS АНАЛИЗА

SWOT (Силни страни, слабости, можности и закани) анализата е метод на систематско групно размислување. Целта е да се соберат, анализираат и оценат информации и да се идентификуваат стратешките опции што им стојат на располагање на заедницата, организацијата, секторот или поединецот.

Се користи за категоризација на значајни внатрешни и надворешни фактори кои влијаат врз стратегиите на секторот. Вообичаено обезбедува листа на силни страни и слабости на секторот преку анализа на неговите ресурси и способности, плус листа на закани и можности идентификувани преку анализа на опкружувањето.

SWOT анализата има капацитет да ги инкорпорира не само сегашните услови (преку силните страни и слабостите), туку и идните услови (преку можностите и заканите).

Консултантот ќе го олесни донесувањето на одлука сконцентрирана на засегнатите страни во однос на целта, начелата и стратегијата за развој на приватниот и јавниот систем за наводнување во Косово, бидејќи потсекторот се менува како одговор на домашната и регионалната побарувачка на земјоделски производи.

SWOT често се опишува како матрица 2x2, која дава преглед на главните прашања кои треба да се земат предвид при изготвувањето на стратешки планови за сектор.

Со цел да се скрати расположливото време, од учесниците ќе биде побарано да предложат силни страни и можности заедно во рамки на првата сесија на „бура на идеи“, а потоа и слабости и закани во друга таква сесија. Ова е направено така за да се избегнат 4 сесии на „бура на идеи“, а и во процесот на одлучување дали едно прашање е силна страна или можност, некои од придонесите (инпути) може да бидат изгубени. Класификацијата во две категории ќе се изврши подоцна.

„Бура на идеи“ за силните страни и можностите: од учесниците ќе бидат побарани идеи. Сите предлози ќе бидат запишани на хартиена табла (флипчарт). Предлозите што се повторуваат нема да се запишуваат, но во овој момент целта е да се опфатат што е можно повеќе идеи и да бидат запишани на таблата. Оценувањето на силните страни и можностите ќе се изврши подоцна. Вообичаени силни страни и можности во наводнувањето се:

Силни страни (присутни се)

- Достапно обработливо земјиште за проширување на наводнувањето;
- Аспекти на социјална заштита на земјоделството;
- Институционални аранжмани за здруженијата на корисници на вода да стопанисуваат, да ја одржуваат и да плаќаат за инфраструктурата;
- Висок придонес на земјоделството за руралната и националната економија.
- Вода со добар квалитет што доаѓаат од планините;
- Постојни системи за наводнување (иако им е потребна рехабилитација);
- Постојни добри практики во одредени системи за наводнување (управување со водите, наплата на надоместоци, високоприносни култури, пристап до пазари; агроиндустријализација итн.);
- Постојни брани со достапен капацитет за складирање што не се користат.

Можности (моментално не постојат или се во зародиш)

- Создавање на можности за самовработување од страна на земјоделците;
- Самоодлучување на жената од остварената заработка;
- Развој на агро-бизнис и агро-индустријализација;
- Услуги за додавање вредност и диверзификација на производите заради снабдување на глобалниот/меѓународниот пазар за девизни приходи;
- Други техники/технологии, како пластеници, фолии, модерни техники за наводнување, итн.;
- Активности за зачувување кои се, исто така, директно продуктивни, како производство на сточна храна за да се спречи ерозијата на почвата и да се подобрат ливадите или пасиштата;
- Повеќе обука на земјоделците за практики за надоместување на хранливите материи од почвата;
- Опции за интензивно земјоделство;
- Наводнување наместо земјоделство што се наводнува од дожд;
- Системи за наводнување со користење подземна вода;
- Ефективни политики за обезбедување репро-материјали (консултации, одржување, познати производи);
- Приватни инвестиции за подобрување на наводнувањето на ниво на земјоделско стопанство во специјализирани вредносни синџири (капка по капка/прскалки/капацитети за складирање /пластеници);
- Потенцијал за производство на култури во големи количини или култури со висока додадена вредност;
- Поддршка преку грантови/субвенции;
- Стратегии за интегриран рурален развој каде наводнувањето се комбинира со рурален/еко-туризам;
- Развој на нови области со нови големи капацитети за складирање со регулирање на хидроенергијата и поплавите;
- Повеќенаменски системи за вода за пиење и наводнување;

- Управување со слив;
- Развој на комерцијален систем на наводнување;
- Институционални аранжмани за обезбедување услуги преку компанија за стопанисување, одржување и плаќање за инфраструктурата;
- Широка механизација на земјоделството и други продуктивни политики и програми;
- Можности за јавно-приватно партнерство преку:
  - о Договор за стопанисување, управување и одржување (ОММ)
  - о Концесија за инфраструктура
  - о Концесија или закуп на јавно земјиште
  - о Договор за земјоделски услуги

Точките што се повторуваат ќе бидат консолидирани на тој начин што ќе ја прашате групата кои предмети може да се комбинираат во рамки на една иста тема. Силните страни и можностите ќе бидат одделени во колони. Треба да се разјаснат сите точки за коишто учесниците имаат прашања. Главните 5 или максимум 10 силни страни и можности треба да се идентификуваат, и тоа со гласање доколку нема очигледен консензус. Главните силни страни и можности ќе бидат сумирани на еден лист од хартиената табла (флипчарт).

Постапката се повторува и за слабостите и заканите. Примери за вообичаени слабости и закани во секторот на наводнување се следниве:

Слабости

- Ефикасноста на примената на терен е ниска;
- Слаби техники за зачувување на влагата во почвата;
- Земјоделците не се обучени и не добиваат помош за техниките за наводнување со задржување и регулација на влагата;
- Не се применуваат техники за подобрување на 'ртењето и никнувањето;
- Не се искористуваат хибриди со релевантно висок принос;
- Недостиг на трактори;
- Недоволна посветеност на земјоделците во поглед на придржување до распоредот за имплементација, вклучување и договарање на целите за реализација и следење на показателите;
- Недостиг на ефективно управување, работење и одржување (МО&М) на јавните системи за наводнување;
- Дренажните канали се прекинати од патишта и урбанизација;
- Слабата дренажа ги одложува датумите на садење;
- Климатски и еколошки опасности: доцни и рани мразови, повремени буди со град, врнежи со висок или со слаб интензитет, снежни врнежи и ниски температури во невообичаени периоди, суша;
- Еколошки импликации/ризици: ерозија на почвата, неконтролиран плевел, киселост на почвата, слаба плодност на почвата и слаб капацитет за задржување на водата, болести што се пренесуваат преку почвата, насобирање на вода, истекување и засолување;
- Топографија: полињата на нерамен терен ги прават почвите склони кон слоевита ерозија, линијска ерозија и потенцијално растурање на почвата што може да доведе до еродирање на самите растенија;
- Земјоделците кои немаат капитални ресурси и репро-материјали се запоставени од страна на слободниот пазар;
- Недоволна вработеност, недоволна продуктивност, невработеност;
- Политичка пристрасност во распределбата на репро-материјалите;

- Неефикасен систем за испорака на репро-материјалите кој создава доцнење што резултира со губење на соодветното време за садење;
- Несоодветна намена на средства за репро-материјали, пристрасност при распределбата на репро-материјали од страна на јавните службеници;
- Погрешна примена или несоодветна примена на репро-материјалите од страна на земјоделците;
- Проблеми со сопственоста на земјиштето;
- Мал број земјоделци го плаќаат надоместокот за вода;
- Давателите на услуги за наводнување не собираат доволно средства за да ги покријат трошоците за работа и одржување;
- Давателите на услуги за наводнување се соочуваат со превработеност, што доведува до непотребно високи тарифи за вода.

Закани

- На долг рок може да нема проширување на обработливото земјиште за наводнување;
- Урбанизацијата користи земјиште со висок земјоделски потенцијал;
- Слаба финансиска и економска одржливост;
- Недоволна поврзаност со трендовите на глобалниот пазар преку агро-бизнисот и индустријализацијата;
- Загадување на водите од градовите, индустријата и рудниците;
- Намалени водни ресурси;
- Собрани недоволно хидролошки податоци;
- Не постои управување со слив;
- Несоодветна екстракција на чакал и песок од речните корита.

TOWS анализа: Формулирање стратегии и планови:

2x2 матрицата добиени со SWOT анализата се користи за евалуација на следниве прашања:

- **Силни страни–Можности.** Применете ги вашите внатрешни силни страни за да ги искористите можностите.
- **Силни страни–Закани.** Искористете ги вашите силни страни за да ги сведете на минимум заканиите.
- **Слабости–Можности.** Подобрете ги слабостите со искористување на можностите.
- **Слабости–Закани.** Работете на елиминирање на слабостите за да ги избегнете заканиите.

Табелата подолу дава одлично визуелно објаснување на оваа вежба:

	Можности (надворешни, позитивни)	Закани (надворешни, негативни)
Силни страни (внатрешни, позитивни)	Стратегии за силни страни-можности: кои силни страни може да се применат за максимално да се искористат идентификуваните можности	Стратегии за силни страни-закани: како може да се искористат силните страни за да се намалат заканиите
Слабости (внатрешни,	Стратегии за слабости-можности: кои активности може да се преземат за да се	Стратегии за слабости-закани: како може да се сведат на

негативни)	сведат на минимум слабостите преку користење на идентификуваните можности	минимум слабостите со цел да се избегнат идентификуваните закани.
------------	---	---

Со одговарање на овие прашања ќе се креираат употребливи стратегии. Со додавање на неколку полиња во табелата на SWOT анализата, овие стратегии би станале текст на хартија. На пример, видете ја табелата со резултатите од SWOT/TOWS анализата.

	Strengths (internal, positive) 1. Available arable land for irrigation expansion, 2. Institutional arrangements for water users associations 3. Existing irrigation schemes (they need rehabilitation) 4. Existing good practices in certain irrigation schemes 5. Existing dams with available storage not used.	Weaknesses (internal, negative) 1. Poor trained farmers in on farm management 2. Lack of effective MO&M of irrigation schemes 3. Drainage canals are interrupted by roads and urbanisation 4. Farmers lack capital resources 5. Land tenure issues
Opportunities (external positive) 1. agribusiness and agro-industrialization development to supply the global/international market for foreign exchange earnings. 2. Improve extension services 3. Support farmers with loans/grants/subsidies 4. Rehabilitation of existing schemes with adequate water supply 5. Public Private Partnership opportunities	Strengths–Opportunities Strategies 1. PPP for land concession, lease or farm services 2. Provide loans grants and subsidies mechanisms 3. Rehabilitation of water available schemes 4. Promote WUAS for O&M and agribusiness/agro industrialization 5. Replication of good practices programs	Strengths – Threats Strategies: 1. Stablish Basin management of water resources 2. Stablish municipal urban planning to preserve best agricultural land. 3. Promote high value and high value crops production.
Threats (external negative) 1. Reduced water resources 2. There is no watershed management Urbanisation is using high potential agricultural land 3. poor financial and economic viability 4. Lack of connection to global market trends through agribusiness and industrialization	Weaknesses – Opportunities Strategies: 1. Improve agricultural extension services. 2. Improve MM&O of existing schemes 3. Restore drainage and forbid further blockage. 4. Promote land consolidation programs. 5. Institutional and legislative reforms	Weaknesses –Threats Strategies: 1. Promote marketing services and alliances with international/global clients. 2. Simplify export/import procedures for agricultural products/inputs

Табела 4-1 SWOT TOWS табела

4.1.2 СТРАТЕШКО ПЛАНИРАЊЕ (SANOFF, 2000)

Стратешкото планирање е организиран напор за креирање одлуки и активности кои ја обликуваат и насочуваат заедницата, односно што таа претставува, што прави и зошто го прави

тоа. Стратегијата е чин на мобилизирање на ресурсите кон остварување на некои цели. Таа вклучува поставување на цели и приоритети, идентификување на проблеми и единици, развој на организација, преземање активности и евалуација на резултати.

Стратешкото планирање бара прибирање информации, истражување на алтернативи и акцент на импликациите што би се јавиле во иднина како резултат на одлуките што се носат сега.

Тоа може да ги олесни комуникацијата и учеството, да ги задоволи различните интереси и вредности и да поттикне правилно одлучување и успешна имплементација.

Стратешкиот план претставува метод за развивање стратегии и акциски планови неопходни за идентификување и решавање на проблемите. Предизвикот во креирањето на планот е да биде доволно специфичен за да може да се следи напредокот со текот на времето. За да биде употреблив, стратешкиот план треба да има вградена флексибилност за да овозможи негово ревидирање, во случај кога има нови можности што стануваат очигледни. Стратешкото планирање е ориентирано кон активности и разгледува широк спектар на опции за иднината и се фокусира на импликациите што сегашните одлуки и активности би ги имале во однос на тој спектар на опции.

Изработката на стратешки план бара креирање на изјава за визија која би дала соодветни насоки и мотивација за процесот што следи. Визијата треба да ги нагласува целите и до неа да се дојде преку групни сесии со цел да се воспостави заедничка референтна точка за широките цели на заедницата. Ги истакнува клучните полиња на загриженост во рамки на заедницата и ќе им помогне на луѓето да донесуваат одлуки кои ќе ја поддржуваат таа визија.

1) Скенирање на околината (ES)

Основата на стратешкиот план, честопати нарекувана оценка на опкружувањето, ги разгледува потребите, приоритетите, проблемите и можностите. Скенирањето на околината претставува практика на користење методи, како што се анкети, прашалници, набљудување на однесувањето на луѓето и фокусни групи, за да открие што е тоа што ја прави околината да биде корисна за нејзините корисници. Скенирањето на околината е постапка која го вклучува корисникот преку негова сопствена процена на секојдневната физичка околина.

Скенирањето на околината може да биде ефективно во исправување на грешките во околината преку испитување на средината или во спречување на потенцијални грешки преку употреба на информациските резултати во фазата на програмирање на проекти.

Скенирањето на околината, исто така, помогна да се убедат клиентите да изберат алтернативен дизајн којшто инаку можеби не би го зеле предвид.

2) Поставување цели

Резултатите од оценката на опкружувањето може да послужат како почетна точка за идентификација на целите. Целта е точка кон која се насочени напорите или упатствата. Целта ја одредува насоката на планираното движење, а не локацијата. Во таа смисла, целта ја одразува основната вредност по која се трага и не е предмет до кој треба да се дојде. Поставувањето цели може да се смета за процес-водилка неопходен за успешно осмислување од страна на заедницата.

Целите започнуваат како отворени идеи кои произлегуваат од познавањето на потребите на заедницата. Додека целта е посакуваниот општ резултат, потцелта е посакуваниот специфичен резултат. Потцелите треба да одговорат на секоја цел дефинирајќи ја насоката. Тие се дефинирани и мерливи задачи кои го помагаат остварувањето на целите.

Постојат три фази на развој кои се составен дел од процесот на поставување цели, коишто наложуваат испитување.

- а) Идентификување на целта, првиот чекор наложува свесност за проблемот и подготвеност за справување со контроверзни прашања.
- б) Појаснувањето на целта е обидот да се разберат и опишат чувствата и емоциите кои може да бидат експлицитни или неизразени и имплицитни.
- в) Идентификување приоритети на целта е процес на подредување според некој критериум.

Поставувањето цели вклучува документирање и анализа. Исто така, вклучува и луѓе: локални информатори, заедница на корисници, кои сите имаат свои социјални, политички и економски агенди. Поставувањето цели подразбира собирање приказни и идентификување теми кои се заеднички и кои ги поврзуваат луѓето. Локалните луѓе можат да понудат знаење за функциите, вредностите, историјата и структурата на институциите во заедницата. Собирањето приказни или квалитативното истражување е пристап во кој луѓето се третираат како информатори, а не како испитаници.

Изјавите за целите треба да содржат една главна мисла и не треба да се прецизира како ти да се исполнат (тоа доаѓа подоцна кога се идентификуваат стратегии за остварување на целите). Изјавите треба да започнуваат со збор кој означува некоја активност, како на пример *развивање, обезбедување, одржување, намалување, продолжување, зголемување или надградување*.

Освен тоа што целите треба да бидат јасно напишани, подеднакво важно е тие да ги одразуваат ставовите на засегнатите страни.

Стратегиите понатаму ги појаснуваат методите потребни за постигнување на целта. Може да има различни стратегии потребни за постигнување на целта.

Акцискиот план ги дефинира активностите што ќе се преземат, кој е одговорен за нивното преземање, и кога акцискиот план треба да биде готов (Слика 2.1). Акцискиот план се состои од следново:

Што – Документ кој ги дефинира активностите што треба да се преземат, одговорните лица и временската рамка за извршување.

Зошто – Да се дефинираат улогите и одговорностите и да се обезбеди алатка за следење на спроведувањето.

Како – Се дефинираат активностите; се преземаат обврски; се договараат роковите.

Доколку учесниците во процесот на стратешко планирање се расположени за поддршка на потребните активности, ги чувствуваат како свои и покажуваат отчетност за сите активности, тогаш би имале успешно спроведување.

3) Избирање на стратегија

Групниот процес за идентификување на стратешките прашања се нарекува „снежна картичка“ или „снежна топка“. Тоа е техника која комбинира „бура на идеи“- од која се добива долга листа на можни одговори на одредено прашање - со чекор на синтеза, во кој одговорите се групираат во категории според заеднички теми.

Секој од индивидуалните одговори се запишува на индексни картичка со димензии од пет на седум инчи, наречена „снежна картичка“. Индивидуалните картички потоа се закачуваат на сид според заеднички теми, создавајќи неколку „снежни топки“ од картички.

Упатствата за користење на техниката на снежна картичка се следниве:

- Изберете олеснувач кој ќе го води процесот.
- Формирајте ги групите кои ќе ја користат техниката. Големината на групата може да се движи помеѓу пет и дванаесет членови. Може да се формираат неколку групи ако има голем број луѓе што сакаат да учествуваат.

- Учесниците треба да седат на маса од каде што сите членови ќе можат јасно да ги прочитаат индексните картички.
- Учесниците треба да се фокусираат на еден проблем или прашање.
- Учесниците треба во памет да размислуваат и да дојдат до што е можно повеќе идеи, а потоа да ги изберат петте најдобри идеи и да ги запишат на посебни индексни картички.
- Олеснувачот (водачот на активноста) треба да ги собере картичките, да бидат закачени на ѕидот, да бидат групирани од сите учесници, а потоа да се дискутира сè додека не се постигне договор за категориите и нивната содржина.

Неколку услови треба да бидат задоволени за процесот на стратешко планирање да биде ефективен. Тие се:

- Мора да постои силна причина за преземање на процесот на стратешко планирање; Клучните носители на одлуки мора да ги видат некои од важните придобивки од стратешкото планирање или нема да бидат активни поддржувачи и учесници;
- Процесот мора да биде поддржан од важни и моќни лидери и носители на одлуки.
- Мора да постои застапник на процесот; лице кое верува во стратешкото планирање и ја презема задачата за олеснување на размислувањето, одлучувањето и постапувањето на клучните носители на одлуки;
- Процесот мора да биде прилагоден на ситуацијата во заедницата;
- Клучните носители на одлуки разговараат меѓусебно за тоа што е важно за заедницата како целина;
- Потребни ресурси се вниманието и посветеноста на клучните носители на одлуки.

4.1.3 ПОСТАВУВАЊЕ НА ВИЗИЈА

Поставувањето на визија е процес кој се стреми да создаде живи, корисни водичи за јавни активности наменети за позиционирање на заедницата за иднината.

Од учесниците се бара да размислат за тоа каква треба да биде заедницата и да најдат начини за идентификување, зајакнување и работење насочено кон остварување на визијата на заедницата (Слика 2.2). На учесниците им се поставува прашањето каква заедница би сакале да имаат за 20 години и да се обидат да ја преточат таа визија во зборови или слики. Ефективно би било процесот да се започне со голема група која неформално би се впуштила во „бура на идеи“ за тоа што би требало да вклучува визијата на заедницата.

Потоа, учесниците треба да се поделат во мали работни групи од околу 7 луѓе, треба да дискутираат за идеите и потоа да ги претстават пред поголемата група. Откако учесниците ќе ги презентираат своите ставови, се идентификуваат заедничките теми и се развиваат стратегии за придвижување на заедницата во насока на визијата. Иако стручњаците може да спроведуваат конкретни политики и препораки, граѓаните се оние кои се одговорни за рамката во која се донесуваат одлуки. Споделената визија ѝ припаѓа на групата, а не на еден поединец. Проектите за поставување визија за заедницата ги спроведуваат граѓани, кои се нарекуваат и засегнати страни, кои се грижат за иднината на нивните заедници.

Засегнатите страни во успешните процеси за поставување на визија ја претставуваат разновидноста на заедницата. Како група одговорна за планирање на процесот на поставување на визијата, тие поставуваат цели, изработуваат акциски план и стратегии за спроведување.

Може да се идентификува процес од 8 чекори:

- I. *Иницијативниот комитет* - оваа група од околу 10-15 лица што го претставува фокусот на пошироката заедница врз процесот и логистиката неопходни за придвижување на процесот напред.
- II. *Активирање на проектот*- Овој почетен настан им овозможува на учесниците да се запознаат едни со други и да ја разберат целта на процесот на поставување визија.
- III. *Скенирање на околината*- Во оваа фаза, корисно е да се испитаат оние сили од државно и национално ниво кои може да влијаат врз заедницата и врз моменталните околности во заедницата и да се испита што би се случило со нив во иднина ако нема никакви интервенции.
- IV. *Изјава за визијата на заедницата* - Визијата го претставува начинот на кој се развива рамката за проекти и приоритети за 10, 20 или 30 години во иднина.
- V. *Акциски планови* - Учесниците ги идентификуваат проектите, стратегиите за спроведување, временските рокови и одговорните страни.
- VI. *Прослава во заедницата* - Процесот на поставување на визијата треба да заврши со прослава за да се оддаде признание за работата на сите учесници и за да ѝ се соопшти планот за заедницата.
- VII. *Премин од планирање кон спроведување* - Ова е фаза на транзиција кога одговорните лица се надоврзуваат на моментумот од прославата и започнуваат со работа.
- VIII. *Комитетот за имплементација* – Со цел проектите за поставување на визија да бидат успешни неопходно е да има група која ќе го надгледува и поддржува процесот на спроведување.

4.1.4 CHARRETTE (ШАРЕТ) ПРОЦЕС (SANOFF, 2000)

Терминот *charrette* потекнува од француски и значи кочија или запрежна кола, како онаа што се користела за собирање на архитектонските дизајни изработени во Ecole des Beaux Arts во Париз кон крајот на 19 век. Честопати, учениците цртале додека кочиите се движеле, со што зборот започнал да се користи за означување на изблик на активност во последен момент за да се запази рокот. Процесот *Charrette*, онака како што се користи денес, се однесува на брзото темпо со кое овие дизајни биле завршувани и енергијата што произлегувала од таквата изработка.

Современиот *Charrette* функционира истовремено како производ и како процес. Во зависност од природата на производот, потребните алатки се разликуваат. Типичниот *Charrette* процес максимално го искористува учеството во рамки на период од три до пет дена. Освен структуриран распоред и отворен процес за учество, *Charrette* процесот се одвива преку три дефинирани механизми:

- i. За првиот механизам, односно генерирањето идеи, неопходен е пренос на знаење помеѓу засегнатите страни.
- ii. За вториот *Charrette* механизам, односно одлучувањето, неопходно е да се дискутира преку дијалог за презентирани идеи.
- iii. И на крај, со решавањето проблеми се даваат препораки и предлози како исходи од процесот.

Процесот *Charrette* се покажа како успешна техника за поставување цели, размена преку соработка и интердисциплинарен пристап за решавање проблеми. Тој е успешна партиципативна стратегија за осмислување кога се применува кај специфични цели насочени кон јасно дефиниран проблем. Кога процесот *Charrette* се користи заедно со други партиципативни техники во рамките на утврдена програма, тој не претставува толку техника,

туку повеќе е процес на планирање преку соработка. Генерално, двете главни цели на *Charrette* процесот се:

- 1 Да се добие унифицирана поддршка од репрезентативен примерок на граѓани кои се посветени на спроведување на предложените решенија.
- 2 Да се стекне посветеноста на структурата на моќ за да се обезбедат потребните ресурси со цел да се влијае на промените.

Основните стратегии на *Charrette* се:

- Перцепција на заедничка цел или чувство на итност.
- Вклучување на сите делови на заедницата.
- Целосно учество на граѓаните (ги вклучува и оние кои не се соочени со проблемот).
- Одржување на чувство на индивидуален придонес кон целиот процес.
- Решавање конфликти и пренасочување на својата енергија кон задачи во заедницата.

Како прво, заедницата мора да има чувство на итност за одредени прашања, за *Charrette* процесот да стане ефективен механизам за промена. Важно е да ги натерате луѓето од различни групи во заедницата да работат заедно кон остварување на заедничките цели на *Charrette* процесот. Ако поединците во рамките на овие групи чувствуваат личен придонес, тоа е особено важно за Управниот комитет да знае која група од заедницата има најголем интерес за решавање на проблемите, бидејќи тие се луѓето кои најверојатно ќе ги формулираат решенијата.

Со развивање на дијалог во рамки на работните групи ќе се овозможи луѓето кои не се соочуваат со проблемот да научат од оние кои се соочуваат. Лицето кое раководи со *Charrette* процесот мора да ја задржи контролата врз динамиката на групата: да ги натера групите да работат, а доколку е потребно, да се справи со кое било однесување кое доведува до прекин. Основните елементи на *Charrette* процесот се:

- Проблем што може да се идентификува.
- Вклученост на учесниците.
- Вклученост на професионалци од заедницата и надвор од неа.
- Утврдување краткорочни и долгорочни цели.
- Посветеност за препораките од *Charrette* процесот да се преточат во дело.

Традиционалниот *Charrette* процес обично е еднодневна или дводневна програма, а под одредени околности може да трае и од четири дена до две недели. Професионалците вклучени во овој процес се фокусираат на креирање решенија за добро дефиниран проблем. Резултатите обично вклучуваат проектантски план за конкретен систем за наводнување, објект, како што е засолниште за бездомници, уличен пејзаж, градски парк, итн. на дефинирана локација.

Кај *Charrette*, процесот бара забрзано учество и откривање на сите агенди. Кога сите страни се на една маса, трансактивниот дијалог преминува во процес на одлучување. Интересот на поединецот не се игнорира потполно. Туку напротив, тие се разгледуваат во однос на другите и се менуваат соодветно.

Улогата на измените во рамки на *Charrette* процесот е важно да се идентификува на почетокот на процесот. Крајната цел е локален консензус.

4.1.5 ТЕХНИКА НА ПЛАНИРАЊЕ „АКВАРИУМ“ (FISHBOWL) (SANOFF, 2000)

Основната цел на техниката на планирање „аквариум“ (fishbowl) е „да обезбеди планирањето на проектите за изведување јавни работи да биде изразено видливо за сите заинтересирани поединци и организации“. Засегнатите граѓани е предвидено да бидат вклучени во процесот на планирање од самиот почеток. Во текот на процесот на планирање, граѓаните служат за проверка на работата на проектантите од агенцијата и даваат свои идеи, размислувања и алтернативи.

Четири компоненти од процедурата на планирање според техниката „аквариум“ се следниве:

- i. работилници,
- ii. јавни средби,
- iii. граѓански комисији, и
- iv. брошура од студијата: таа е суштинска компонента од техниката на планирање „аквариум“. Содржи писмени записи од сите алтернативни решенија предложени од граѓаните или агенциите. Брошурите служат како форум за дебата околу алтернативите.

Оваа вежба не обезбедува консензус околу една алтернатива. Наместо тоа, нејзината цел е да ја подобри комуникацијата помеѓу сите засегнати групи, со надеж дека предлагачите на секоја алтернативна идеја би можеле да го решат она што е предмет на загриженост за другите. Важната поента е дека, и да не се постигне консензус, тоа не се смета за неуспех.

4.1.6 ПЛАНИРАЊЕ АКТИВНОСТИ ВО ЗАЕДНИЦАТА (CAP) (SANOFF, 2000)

Планирањето активности во заедницата е пристап кој им овозможува на заедниците да осмислуваат, спроведуваат и управуваат со сопствени програми. Како негови клучни карактеристики, тој е партиципативен, базиран на заедницата, насочен кон проблемите и брз. Традиционалните методи на планирање, како што се водостопанските основи или развојните планови, се предмет на аргументација, постапката за нивна изработка трае премногу долго, бараат значителни ресурси за спроведување и не се поврзани и од нив нема корист сиромашното мнозинство на населението.

Иако прашањата може да бидат со широки опсег, процесот започнува со мали проекти кои по природа може да се надополнуваат, и тие промовираат соодветни технологии и локални потфати. Иако учеството на засегнатите страни зазема централно место во планирањето на активностите, се градат коалиции меѓу владините и невладините групи, меѓу конкурентските владини институции, како и меѓу конкурентските групи на заедницата. Концептот на учество се јавува кога луѓето и организациите се убедени дека нивните интереси подобро би биле задоволени преку партнерства отколку без нив.

Во основата на процесот на планирање на активности е серија на фази и техники кои вклучуваат:

- Директното набљудување му овозможува на тимот за планирање да ги види условите во околината што е предмет на интерес.
- Интервјуата и дискусиите на фокусните групи помагаат да се добие увид во карактеристиките на заедницата кои не се видливи преку директно набљудување.
- Мерењето е квантитативен приказ на условите во околината.
- Испитување на ресурсите, функција на заедницата, преку која се идентификуваат локалните луѓе и места кои се важни за предложената програма, слично на „жолти страници“ (именик).
- Утврдувањето на приоритетите е постојан процес во кој засегнатите страни ги разгледуваат нивните потреби и можноста за спроведување на проекти.

- „Бурата на идеи“ се користи за да им овозможи на групите да истражуваат алтернативни начини за решавање на проблемите.
- Прикажувањето на дијаграм овозможува хронолошките податоци и информациите за населението да се презентираат преку лесно разбирлив графички формат.
- Мапирањето и моделирањето им овозможува на луѓето да ги евидентираат своите чувства, перцепции, социјални мрежи и да ги испитаат постојните услови, како и да ги оценат предлозите за подобрување.
- Играњето игри и симулацијата на улоги може да се користат за да се создаде свесност за процедурите на планирање, за да се предвидат потенцијалните тешкотии, како и да им се овозможи на учесниците да станат чувствителни на потребите на другите.
- Групната работа во сите фази од процесот на планирање помага да се развие соработка.
- Процесот започнува со идентификување на проблемите и со идентификување на можностите во рамки на една работилница. Работилницата е организирана во четири фази:
  - 1 Одлучување што е потребно (идентификување на клучните проблеми и приоритети)
  - 2 Решавање како да се постигне она што е потребно (подготвување предлози)
  - 3 Проценка за тоа кои препреки би се јавиле во текот на спроведувањето (одржливост на проектот)
  - 4 Изработка на план за активности (задачи, партнери, распоред, организации, итн.) и отпочнување со проектите.

Во рамки на работилницата се изработува одржлив акциски план на заедницата којшто го придвижува развојниот процес. При неговото завршување се формира единица за планирање, а од заедницата може да се изберат координатори на проектите за да го следат извршувањето на идентификуваните задачи.

По работилницата, проектот мора да биде презентираан пред претставниците на локалната власт.

Преку додатна (последователна) програма, идеите може да бидат целосно имплементирани. Оценувањето на влијанието на настаните за планирање активности е важно од аспект на тоа дека може да помогне да се насочи вниманието на долгорочните цели и да помогне во подобрувањето на процесот.

4.1.1 Симулација на игра (Sanoff, 2000)

Во процесите може да се учествува и преку други форми на вклученост, како на пример, игри со осмислување и планирање за организирање на групно одлучување. Еден од клучните фактори во процесот на учење е учеството - особено преку игри кои ги вклучуваат формалните својства на појавите коишто тие игри ги симулираат. Играта е симулација на реална ситуација која им овозможува на учесниците да одглумат дадени ситуации и да ги доживеат интеракциите што се дел од активноста во заедницата.

Игрите се едукативни бидејќи нивната цел е да создадат средина за учење и да ги подготват луѓето да дејствуваат. Играњето игри претставува партиципативен пристап кон решавање проблеми којшто вклучува ситуации од реалниот живот кои се временски компресирани, така што основните карактеристики на проблемот се отворени за разгледување.

Оваа техника овозможува учење за процесот на промена во рамки на динамична средина која бара периодични одлуки. Во суштина, се идентификува некој комплексен проблем, се

извлекува неговата суштина, и крајниот резултат е процес што се нарекува симулација. Игрите се состојат од играчи поставени во однапред пропишано опкружување, со ограничувања во рамки на тоа опкружување, што се всушност постапките и правилата на системот.

Игрите што се користат за едукација во заедницата создаваат резултати, како што се учење на принципи, процеси, структури и меѓусебни врски; емпатија и разбирање за тешки ситуации, притисоци и реални проблеми презентирани од учесниците кои симулираат улоги; и силно чувство на ефикасност. Игри со симулации кои се користат за развивање на вештините на бизнисмените, полициските службеници и на дипломатите помагаат во развојот на способности за убедување, договарање и стратешко планирање. Употребата на игри во социјалното планирање е корисна кога играчите испробуваат различни облици на социјална структура, распределба на ресурси и комуникација во симулирана средина, со цел да ја тестираат ефективността на идеите, трошоците и придобивките од опциите. Игрите користени од групи за истражување на вредностите, идеите и однесувањата како комуникациски функции, резултираат со подобро разбирање на самите себе и на другите. Игрите што се користат при решавање конфликти ја олеснуваат комуникацијата помеѓу различните или спротивставени групи.

Игрите со осмислување им овозможуваат на луѓето да се внесат во нивната игра и во резултатите од нивното осмислување и планирање. Постојат неколку причини за тоа, но три се клучни:

- 1** Учесниците заземаат улога и го аргументираат проблемот од таа позиција.
- 2** Игрите ги претвораат комплексните детали во прегледен модел. Ова му овозможува на играчот да ги сфати деталите кои инаку би можеле да бидат пропуштени.
- 3** Игрите бараат проверени одлуки, и оваа обврска ги изострува мисловните процеси на учесниците кои се обврзани да дејствуваат.

Позната карактеристика на игрите е тоа што во нив се победува и се губи. Однесувањето и интеракцијата на учесниците во играта може да вклучува конкуренција, соработка, конфликт или дури и заговарање, но тоа е обично ограничено или делумно опишано. Меѓутоа, основниот формат на ова поглавје е да има групни дискусии кои по својата природа овозможуваат соработка и кои бараат консензуални одлуки.

Методите на договарање и гласање создаваат ситуации кои имаат само две страни. Овие методи се сè повеќе нереални и обично ги принудуваат луѓето да заземат екстремни позиции за да влијаат врз гласовите. Исто така, губитниците во секоја ситуација стануваат незадоволни. Затоа, сите вежби со игри во оваа книга поаѓаат од претпоставката дека во процесот на донесување одлуки не треба да има победници или губитници. Секој учесник треба да биде победник. Тоа значи дека процесот на консензус го заменува традиционалниот процес на гласање.

Сите техники вклучени овде го имаат поминато тестот на искуство. Секој метод има за цел да исполни конкретни задачи кои се разликуваат, и тоа од зголемување на свеста на луѓето, преку одредени еколошки прашања, па сè до подучување на концептите и односите и појаснување на вредносните разлики помеѓу носителите на одлуки. Вредностите се оние верувања што ги имаме и за кои сметаме дека имаат внатрешна вредност. Поради вредносните разлики помеѓу поединците честопати не може да се постигне договор во ситуации кога проблемите се решаваат во група. Доста често таканаречените „разлики во мислењето“ се јавуваат како резултат на основните вредносни разлики што не се експлицитни. Методите за појаснување на вредностите ги поттикнуваат луѓето да ги преиспитаат сопствените верувања.

Во секоја игра со осмислување, поединците прават избор, заземаат позиции и дебатираат за нив. При правењето на изборот, поединците треба да ги преиспитаат своите чувства, концептот што го имаат за себе и вредностите. Крајната цел на вежбата е да се добие план на активности за цела група луѓе; цел која бара одредени компромиси.

Учесниците во овие групи за осмислување учат за нивните меѓусебни вредносни разлики и ги користат реквизитите за да ги разјаснат и усогласат тие разлики. Секоја игра за осмислување обезбедува разновидни материјали, вклучувајќи листа на цели, активности, симболи на активности и параметри на опкружувањето. Опсегот на можности не е исцрпен. Може да се додаваат или да се елиминираат точки од листата на цели, а постои можност и за учесниците да вклучат сопствен избор на цели или параметри.

Игрите дадени во оваа книга помагаат да се олесни разбирањето на стратегиите за решавање на различни проблеми од околината и да се олесни соопштувањето на информациите на корисен начин. Секоја игра има структура која помага да се фокусира групниот процес и да се контролираат надворешните променливи (варијабли), и да се зголеми веројатноста дека учесниците ќе научат одредени работи. Додека игрите помагаат да се разбере комплексното испреплетување на факторите од опкружувањето и социјалните фактори, тие може да ни обезбедат увид во ситуации кои се толку познати што нивните особини не се перципираат. Игрите помагаат да се изострат перцепциите.

Друг облик на игра за осмислување бара директно вклучување на жителите од заедницата во еден организиран процес на одлучување. Сепак, специфичните проблеми на заедницата треба да го насочуваат развојот на овој процес. Успехот на овој пристап ќе зависи од тоа колку квалитетно бил предводен процесот на одлучување. Лидерството е неопходно за да се обезбеди дека сите учесници ќе ги вложат целосно своите напори.

Процесот треба да ја одразува подготвеноста на луѓето да работат заедно, но сепак не треба тие да се принудуваат да се вклучат во работи за кои не се компетентни. Обидите за вклучување на жителите од заедницата во сите фази од процесот на осмислување може да доведат до предвремено повлекување, особено ако напредокот кон спроведувањето е бавен. Ефективниот процес за вклучување на луѓето мора да биде внимателно осмислен. Произволното вклучување на луѓето без јасен редослед на настаните и без јасно разбирање на улогите може да резултира со хаос.

Постојат неколку фактори кои придонесуваат за успех на секаков вид учество. Како прво, учесниците треба да имаат заедничко гледиште за целите на проектот и за тоа што сакаат да постигнат. Како што процесот напредува, целите може да се променат, но структурата треба да се запази, бидејќи отворените процеси кои дозволуваат луѓе да се приклучат и да се откажуваат обично завршуваат со фрустрација. Со основање управен комитет или советот на граѓани уште на самиот почеток може да се обезбеди континуитет на процесот. Нивната улога ја вклучува потребата од одржување отворена комуникација помеѓу сите учесници во секое време. Отворените дијалози честопати претставуваат заштита од скриени агенди кои можат да се појават. Процесот бара јасен почеток и крај, каде што учесниците ги разбираат своите одговорности и поврзаноста што ја имаат едни со други и со проектантот или планерот. Стручњакот во овој процес нема улога само како олеснувач, туку и како технички специјалист кој дава препораки и ги изработува потребните документи. Бидејќи процесот на осмислување е отворен и за лаици, мора да се користат јасни и разбирливи комуникациски системи.

Чекорите во осмислувањето на игра ги вклучуваат следниве аспекти:

- Дефинирајте ја проблематиката за која треба да се изврши симулација.
- Дефинирајте ги целта и обемот на симулацијата.
- Дефинирајте ги луѓето и организациите што се вклучени.
- Дефинирајте ги мотивите и целите на учесниците.
- Дефинирајте ги ресурсите што им се достапни за учесниците.
- Определете ги трансакциите што треба да се симулираат и правилата за одлучување што треба да се следат.
- Формулирајте го методот на евалуација.
- Развијте го прототипот.
- Тестирајте го и модифицирајте го прототипот.

Играта за управување со наводнување (Irrigation Management Game) (Burton, 2000) е пример за вежба за обука со цел промена на разбирањето, ставовите и однесувањето во однос на испораката на вода за наводнување во главниот систем. Освен тоа, ставовите се под силно влијание на секојдневните случувања.

Играта за управување со наводнување ги става учесниците во улога на персонал од агенцијата за наводнување одговорна за управување со главниот систем на канали или пак во улога на земјоделци одговорни за управување со наводнуваните земјоделски стопанства во областа што се наводнува од главниот канал. Обично еден или двајца ја преземаат улогата на давател на услуги од главниот систем, а 8 до 16 лица ја преземаат улогата на земјоделци кои управуваат со земјиштето во рамките на осумте терцијарни единици (по еден или двајца учесници на терцијарна единица). Вежбата ја спроведуваат двајца обучувачи, еден во улога на контролор на играта, а друг во улога на трговец. Играта обично трае цел ден, и вклучува давање инструкции и дискусија на крајот.

За потребите на играта, масите и столчињата во просторијата за обука се поставуваат според распоредот на главниот канал и осум терцијарни единици. Достапната вода (претставена со сини жетони) по зафаќањето од реката се дистрибуира од страна на персоналот за управување со системот до осумте терцијарни единици во системот, при што системот се разработува од почеток до крај. Земјоделците го преземаат својот дел од водата од раководителите на главниот систем и го дистрибуираат во рамки на своите четирите полиња.

Земјоделците треба да одлучат за културите што ќе се одгледуваат на секое од нивните четири полиња (врз основа на податоците за трошоци за културите, приносот според наводнување и цените), а потоа со помош на графикони за приносот според наводнување да одлучат како да ја распределат достапната вода меѓу четирите полиња. Водата генерално ја има во мали количества, така што крајниот принос на култури зависи од одлуката за распределба на водата во секоја од трите фази на растење на културата.

Персоналот за управување со главниот систем треба да донесе одлука за распределбата на вода за секоја терцијарна единица врз основа на различни процедури за распределба на вода при секој круг на распределба. Во првиот круг, распределбата е во сооднос со површината за наводнување на терцијарната единица, во вториот круг, таа е во сооднос со потребата од вода за наводнување, а во третиот круг, врз основа на барањата и активностите на земјоделците на приклучокот на терцијарните единици. Во третиот круг, земјоделците може да ја избегнат распределбата што ја имаат направено лицата што раководат со главниот систем на тој начин што ќе ги „скршат“ катанците на приклучоците и ќе приспособат параметрите за снабдување според нивните потреби. Од овие активности, обично корист имаат земјоделците што се

наоѓаат во горните текови на системот, и тоа доведува до (симулиран) конфликт помеѓу земјоделците во горните текови и во долните текови од системот.

Вежбата служи за да се демонстрираат интеракциите помеѓу лицата кои управуваат со главниот систем и земјоделците, како и влијанието што нивните одлуки и активности ги имаат врз земјоделците и земјоделското производство во индивидуалните терцијарни единици во системот. Таа, исто така, ги покренува прашањата за одржување на системот, корупција, трговија со вода, вредност на водата за наводнување, принос во зависност од наводнувањето, процена на работењето и интерперсонални односи, како помеѓу лицата кои управуваат со главниот систем и земјоделците, така и помеѓу самите земјоделци.

4.1.2 РАБОТИЛНИЦА СО ЗАЕДНИЦАТА (SONTHEIMER ET AL, 1999)

Цели:

7. Да се презентираат главните наоди и заклучоци од процената пред пошироката заедница.
8. Да се даде можност на заедницата за дискусија за главните наоди од процената.
9. Да се постигне консензус во однос на следните чекори и улогите и одговорностите на заедницата, персоналот за поддршка на заедницата и проектот.

Методи:

7. Презентација
8. Дискусија во групи

Целни групи:

Да се организира средба со пошироката заедница, при што треба да се води сметка мажите и жените да бидат подеднакво застапени, како и луѓе од различни социо-економски групи и возрасти.

Олеснувачи (водачи на активноста):

Сите членови на тимот за PRA

Клучни прашања:

12. Кои се ставовите на заедницата за главните наоди од процената.
13. Во исчекување на одобрувањето и спроведување на проектот, кои активности би можеле заедницата и персоналот за поддршка на заедницата да ги започнат со користење на ресурси кои се локално достапни, за да започнат со решавање на некои од проблемите идентификувани за време на процената.

Постапка:

1. Водачот на теренската група за PRA дава преглед на активностите од последните четири дена.

2. Секој член на тимот за PRA ги претставува главните наоди од PRA вежбата што тој ја водел. Главните наоди и заклучоци треба да бидат презентирани со помош на Матрицата за евалуација, и тоа: клучни прашања, главни наоди, силни страни во заедницата, слабости во заедницата, можности надвор од заедницата, закани надвор од заедницата и заклучоци.

3. По презентацијата на сите наоди, присутните треба да се поделат во пет групи:

Водачи на заедницата, возрасни мажи, возрасни жени, млади луѓе и персонал за поддршка на заедницата.

4. Во рамки на секоја група, членовите треба меѓусебно да дискутираат за наодите и заклучоците од PRA и да ги идентификуваат активностите кои може сами да ги преземат (млади, стари, мажи, жени, водачи, персонал за поддршка) за решавање на некои од идентификуваните проблеми во рамки на локалните ресурси што стојат на располагање (човечки, финансиски, природни, социјални, институционални, итн.). Членовите на тимот за PRA може да ја предводат оваа вежба, овозможувајќи максимално учество од членовите на групата и користејќи ги различните елементи на SWOT анализите како влезни точки. На пример, кои се слабостите во заедницата кои таа треба да ги реши и кои се предностите кои треба да се нагласат? Како може да се искористат можностите кои доаѓаат однадвор, а закани да се намалат, и каква е улогата на персоналот за поддршка на заедницата во тоа?

5. Секоја група ги презентира своите наоди и заклучоци на пленарната сесија.

6. Водачот на теренскиот тим за PRA објаснува кои ќе бидат чекорите што ќе се преземат пред фактичкото спроведување на проектот: причинска анализа на регионално ниво, планирање и формулирање на проекти, проверка и одобрување на предлог-проектот од три-партитно ревидирачко собрание (BSF, ФАО, Владата на Етиопија)

7. Водачот на теренскиот тим за PRA ја изразува посветеноста на проектот за следење на процесот инициран преку PRA. Имено, првиот чекор по одобрувањето на предлог-проектот би бил иницирање на процес на "Планирање активности во заедницата", надоврзувајќи се на наодите од процената, што би резултирало со спроведување разни микро-проекти во заедницата.

8. Гласање за благодарност од различните засегнати страни.

Материјали:

1. Хартиени табли (флипчарт) со „Главни прашања и наоди, SWOT и заклучоци“ од различните вежби подготвени пред состанокот.

2. Хартиени табли (флипчарт) за документирање на дискусиите на групите.

5 ПРАКТИЧНА ПРИМЕНА

Пристапите и методите за брза рурална процена (RRA) се користат за проценка, анализа и истражување во голем број предметни области. Тие вклучуваат агроекосистеми; природни ресурси, вклучувајќи шумарство, рибарство, управување со дивниот свет и животната средина; наводнување; технологија и иновации; здравје и исхрана; истражување и проширување на земјоделските системи; одгледување добиток; маркетинг; помош при катастрофи; организациска проценка; социјални, културни и економски услови; и многу посебни теми.

Пристапите и методите за партиципативна рурална процена (PRA) се развија и раширија толку брзо што каков било список да се прави би бил нецелосен. Во почетокот на 1994 година, најголем дел од застапените начини на примена можеле да се поделат на четири типа процеси и на четири главни сектори.

Четири главни типови процеси се:

- партиципативно оценување и планирање;
- партиципативно спроведување, следење и евалуација на програмите;
- тематски истражувања;
- обука и ориентација за лица однадвор и за селаните.

Четири главни сектори се:

(а) Управување со природни ресурси

- Сливни подрачја и зачувување на почвата и на водите: на пример, партиципативно планирање и управување со сливовите
- Земјишна политика
- Шумарство, вклучувајќи: социјално шумарство и шумарство на заедницата; проценка и заштита на деградирани шуми, расадници и садење; идентификација на употребата на дрвјата; и користење и маркетинг на шумски производи
- Рибарство
- Зони за заштита на биодиверзитетот и на дивниот свет
- Селски планови: подготовка за управување со селските ресурси

(б) Земјоделство

- *Fanner* партиципативно истражување/истражување на земјоделските системи и идентификација на проблеми и анализа од страна на земјоделците
- Сточарство и одгледување добиток
- Наводнување
- Пазари: истражување на пазарите и потенцијалот за маркетинг на малите земјопоседници

(в) Сиромаштија и социјални програми

- Кредитирање: идентификување на кредитните потреби, извори и интервенции;
- Избор: наоѓање и избирање сиромашни луѓе за некоја програма и деселектирање на помалку сиромашните
- Приход-заработка: идентификување на неземјоделските можности за заработка-приход.
- Жени и пол: партиципативно оценување на проблемите и можностите

Материјал за обука изработен од

Оскар Коронел
Експерт за наводнување

6 КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Meinzen-Dick & Reidinger, 1995	Ruth Meinzen-Dick and Richard Reidinger. Participation in Irrigation. Social Development Papers. Paper Number 3. The World Bank, Washington DC, 1995. http://documents.worldbank.org/curated/en/641791468766225399/Participation-in-irrigation
Sanoff, 2000	Sanoff, Henry. (2000). Community Participation Methods in Design and Planning. John Wiley and Sons, Canada, 2000. https://www.researchgate.net/publication/235700897_Community_Participation_Methods_in_Design_and_Planning
Thomson & Schoonmaker, 1997	James T. Thomson and Karen Schoonmaker Freudenberger Crafting institutional arrangements for community forestry. COMMUNITY FORESTRY FIELD MANUAL 7. FAO - FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS Rome, 1997. http://www.fao.org/3/w7483e/w7483e00.htm#Contents
Sontheimer et al, 1999	Ms. Sally Sontheimer, Gender and Natural Resource Management Officer (SDWW) Mr. Karel Callens, Household Food Security and Nutrition Consultant (ESNP) Mr. Bernd Seiffert, Participatory Approaches and Methods Officer (SDAR) Conducting a PRA Training and Modifying PRA Tools to Your Needs. An Example from a Participatory Household Food Security and Nutrition Project in Ethiopia. FAO, 1999. http://www.fao.org/3/x5996e/x5996e06.htm#6.2.1.%20Resource%20Map
Townsley, 1996	Rapid rural appraisal, participatory rural appraisal and aquaculture. FAO FISHERIES TECHNICAL PAPER 358. Fao, Rome, 1996 http://www.fao.org/3/w2352e/W2352E00.htm#TOC
CHAMBERS, 1994	Robert Chambers. The Origins and Practice of Participatory Rural Appraisal. World Development, Vol. 22. No. 7. pp. 953-969, 1994 Elsevier Science Ltd.
Burton, 2010	Martin Burton 2010. Irrigation Management: Principles and Practices (Martin Burton)